

РОЗДІЛ II

ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

УДК 94:329,1 (44)

Шморгун Олександр Олександрович

кандидат філософських наук, доцент
академік АПН України

ПРОБЛЕМИ ПРИКОРДОННИХ ВІДНОСИН У ПОЛІТИЦІ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВ (ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ ТА АНЕКСІЇ)

На відміну від переважної більшості публікацій, присвячених проблематиці прикордоння з їх переважно прикладними підходами, в пропонованій статті механізми транскордонного співробітництва та транскордонних конфліктів проаналізовані на рівні всесвітньої історії. З цією метою розкрито сукупність кліматичної, географічної (фізичної та політичної), демографічних складових, які визначають місце та час виникнення, а також розмір площі кожної держави, нарешті менталітет етносів, які виступають у якості державотворців.

Визначено функціональні особливості прикордоння у різних за розміром державах, а також додаткові специфічні особливості межових територій, які виникають в модерних державах-націях одночасно зі становленням національних ринків та базових засад сучасної західної демократії.

Окремий фрагмент дослідження присвячено спростуванню імперських шовіністичних та реакційних пораженьських міфів щодо буцімто принципової бездержавності української ментальності і, тим більше, нездатності українського народу створити політичну націю та національну державу модерного взірця.

Також в руслі проголошеного навіть на рівні нашого Основного закону євроінтеграційного курсу докладно проаналізована концепція «Європа регіонів». Доведено, що ідея «чотирьох просторів»,

покладена в основу цього підходу, суперечить базовим документам Євросоюзу, в яких декларується зміцнення державного суверенітету всіх постійних членів Співдружності, і у випадку продовження подальшої її реалізації виникає реальна небезпека перетворення прикордоння європейських держав на вибухонебезпечні регіони, ворожі реальним загальнонаціональним інтересам.

Доведено, що головною причиною подібного деструктивного курсу є ліберально-тоталітарна орієнтація на глобальний транснаціоналізм, який сповідують тіньові фінансово паразитичні клани, які стоять за фасадом брюсельської бюрократії. Саме звідсіля і наростає протистояння гегемонам Євросоюзу – Німеччині та Франції з боку штучно створеної європейській периферії і, насамперед, країн Вишеградської групи.

Показано, що неприйняття лідерами Східної Європи, в тому числі і геополітичними сусідами України, неоліберальних концептів мультикультуралізму, політкоректності, гендерної рівності обумовлене їх несумісністю з фундаментальними традиційними європейськими цінностями міцної родини, патріотичного виховання, збереження культурних національних традицій, які лежать в основі істинної суверенності. Оскільки ж формування повноцінної політичної нації на основі титульного українського етносу є головною передумовою проведення реальних реформ в Україні, доцільно посилити орієнтації України на більш тісне співробітництво саме з країнами Вишеграду; особливо на тлі ймовірних подальших кризових явищ у самому Європейському Союзі, обумовлених продовженням курсу на створення не об'єднання незалежних держав, а все тих же «Сполучених штатів Європи».

Розроблено концепцію культурної протидії гібридній агресії російського імперіалізму, а також сформульовані економічні, політичні культурні та геополітичні механізми поглибленої інтеграції з сусідніми країнами на заході України, здатні у перспективі привести до відмови правлячих лідерів цих країн від територіальних претензій до українського прикордоння.

Ключові слова: проблеми прикордоння, нація і регіон, територіальні виміри держави, транскордонне співробітництво, механізми інтеграції України до ЄС

До постановки проблеми

Очевидно, прикордонна зона контакту держав із зовнішнім світом може відгравати як гранично позитивну, так і вкрай негативну, навіть руйнівну роль, стимулюючи або, навпаки, стримуючи їх поступальний розвиток. Адже, з одного боку, йдеться про зону посиленних безпосередніх економічних, культурних, демографічних, етнічних контактів із сусідніми країнами, а з іншого – про місце зіткнення інколи антагоністичних національних інтересів або навіть безпосереднього експансіоністського тиску та агресивних територіальних зазіхань. Все це, особливо на тлі нинішнього глобального переструктурування геополітичного простору, робить вкрай актуальною розробку загальної концепції облаштування прикордонних територій, що виступає одним з найважливіших чинників забезпечення ефективного транскордонного співробітництва.

Разом з тим, незважаючи на значну кількість публікацій щодо проблематики прикордоння, їх зміст здебільшого ще далекий від вирішення завдання побудови реальної працюючої моделі міждержавних відносин. На мій погляд, це зумовлено тим, що проблема прикордоння зазвичай розглядається у суто прикладному аспекті, з позицій дисциплін, які покликані акцентувати аналіз на описі поточного стану досліджуваного феномену, коштом його більш масштабного бачення, що, своєю чергою, передбачає пошук закономірних системних зав'язків та механізмів самоорганізації, притаманних будь-яким сталим соціально-просторовим утворенням. *Але відсутність глибокої аналітики з необхідністю призводить до впадання у крайність граничної абстрактності, лише позірно протилежної акцентованому емпіризму.* Замість вивчення об'єкта аналізу в його динаміці та цілісності, часто-густо в публікаціях, присвячених цій темі домінує перелік та коментування регулятивних документів, прийнятих у ЄС, та окремих державах з приводу транскордонного співробітництва та регіоналізації: різноманітних законних та підзаконних актів, резолюцій, комюніке, програм, стратегій, пакетів ініціатив, реалізація яких насправді нерідко так і залишається на рівні декларацій про наміри та благих побажань.

Наведу, як на мене, типовий приклад, як на мене, такого гранично абстрактного визначення прикордонного регіону, яке ні на

йоту не наближає до розв'язання поставленої проблеми. У статті з вельми красномовною назвою «Прикордонний регіон як об'єкт дослідження регіональної економіки» О. Мілашовська дає наступне визначення: «Прикордонний регіон є економічною підсистемою зі значним взаємозв'язком своїх основних елементів. В прикордонному регіоні існує взаємовплив доходів і платоспроможного попиту на регіональне виробництво, споживання та інвестиції, розвиток соціальної сфери, а також вплив виробництва на зайнятість і доходи. Економіка прикордонного регіону відчуває вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на її функціонування, а також вплив конкуруючих і доповнюючих ринків товарів, праці і капіталу»[37].

Більше того, авторка пропонує визначення потенційно вибухонебезпечного прикордонного Карпатського регіону: «Пропонується авторське визначення дефініції **«Карпатський регіон»** – сукупність регіональних господарських комплексів декількох суміжних адміністративно-територіальних одиниць (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька), кожна з яких з певною часткою автономності в рамках загальнодержавних законів функціонує як цілісна територіальна економічна одиниця, але об'єднання зусиль яких створює додаткові можливості для раціоналізації територіально-галузевої структури господарства, ефективного використання природно-ресурсного, транзитного та транскордонного потенціалів»[37]. Важко не погодитись з правильністю висунутих тез, як і їх повною відірваністю від реальних, потенційно гранично вибухонебезпечних для всієї української держави проблем даного краю. Причому подібна картина відриву від реальності та ігнорування чинників, що ускладнюють політику національних держав у царині прикордоння та транскордонного співробітництва здебільшого спостерігається як у вітчизняних, так і західних публікаціях[41].

Водночас, дана проблема має дуже важливі виміри саме глобального масштабу. *Йдеться вже не просто про збереження, а й про відтворення політичних націй, які за останні десятиліття безпрецедентно деградували, що, за великим рахунком, є головною причиною загальносвітової кризи, що неухильно поглиблюється.* Саме тому, за моїм переконанням, дану проблему необхідно розглядати під кутом зору не просто історичної, а всесвітньо-історичної науки.

Традиційні механізми формування держави та її прикордоння

Розглянемо деякі універсальні механізми формування держав, які, попри всю позірну стихійність цього процесу, безпосередньо впливають на особливості тієї чи іншої країни, а отже, і її прикордонних територій. Своєрідність будь-якої держави обумовлена низкою важливих чинників, які в кінцевому підсумку визначають час походження держави (ступінь її стародавності), просторовий розмір державного утворення та кількість жителів, що проживають на цій територіально обмеженій території, нарешті специфіку народного господарства за часів архаїки та навіть сучасності. Вони ж безпосередньо впливають на ступінь етнічної однорідності чи строкатості, особливості менталітету титульного етносу, а пізніше і політичної нації, які визначають її поведінку на міжнародній арені.

Всі ці детермінанти, що впливають на формування навіть суспільного ладу певної країни, намагались визначити вже представники географічного детермінізму, які намагались розкрити зв'язок між кліматом, географією та особливостями державотворення. Це насамперед Ш.-Л. Монтеск'є, який виводив із географічного положення етнічні характеристики – характер і звичаї народів, їх господарський і політичний устрій; англійський історик Г. Букль, французький географ Ж.-Ж. Реклю, який надавав вирішального значення впливові природних умов, що визначаються насамперед географічним положенням спільноти, та під цим кутом зробив опис усіх країн земної кулі, водночас характеризуючи їх господарство. Також варто згадати американського географа Е. Гантінгтона, який, подібно до Ш.-Л. Монтеск'є, в працях «Цивілізація та клімат», «Рушійні сили цивілізації» намагався обґрунтувати особливостями клімату та інших природних умов історичну долю різних держав, зокрема причини їх домінування. Нарешті відомий російський вчений українського походження Л. Мечников в роботі «Цивілізація і великі історичні ріки» запропонував своє трактування «географічної теорії прогресу й соціального розвитку», в якому головна роль у формуванні політичної карти світу в процесі людського поступу, відводилась саме географічному середовищу і насамперед річкам та морському простору. За такого підходу, на

думку автора, сам прогресивний розвиток має включати три етапи: річкова цивілізація, середземноморська цивілізація, океанічна цивілізація.

Також суттєвий внесок в подібні дослідження географічних чинників, внесли класики геополітики, витоки якої можна знайти вже у античних мислителів. Зокрема, ідеї географа за фахом та основоположника політичної географії кінця ХІХ ст. Ф. Ратцеля, який у працях «Дослідження політичного простору», «Держава і ґрунт», «Політична географія. Географія держав, торгівлі і війни» намагався встановити безпосередній зв'язок між політикою країни та її географічним положенням[11].

Спробуємо, рухаючись в напрямі від розгляду об'єктивних чинників до суб'єктивних, що активно впливають на основні характеристики будь-якої держави, конкретизувати базові детермінанти, які визначають означені вище її типологічні характеристики. І, водночас, розкрити зв'язок між основними типами держав та особливостями їх прикордоння. При цьому обов'язково потрібно враховувати існування і зворотної залежності, а саме те, що стан прикордоння в усіх його соціальних вимірах, яке буквально перебуває на передньому краї – *рубежі* як потенційних можливостей, так і небезпек, є об'єктивним індикатором існування загальнодержавних проблем та рівня їх гостроти з точки зору прогнозних перспектив збереження країною своєї суверенності.

Загальновизнано, що насамперед тут необхідно врахувати клімат, з яким так чи інакше пов'язаний розмір держави та густина її населення, а також часто час формування стійкої самоназви певної площі проживання. Адже в суворому кліматі, як мінімум, некомфортного проживання, зазвичай може забезпечити свої потреби дуже обмежена кількість населення. Звідсіля обмаль взаємних територіальних претензій у суворих кліматичних зонах (у тих випадках, коли агресія, як це було, наприклад, з вікінгами, спрямована на пошук більш сприятливих кліматичних зон, самі завойовники активно асимілювалися з місцевим населенням). При цьому території, займані компактними етноспільнотами, як то країни Північної Європи, легко фрагментуються природним шляхом, утворюючи невеликі за розміром держави.

Також важливе значення має існування географічних обмежень для подальшого просторового розширення. Причому йдеться про

географію як фізичну, так і політичну. Йдеться про наявність природних перешкод, пов'язаних з примиканням території проживання, до морського простору, важко здоланих гірських бар'єрів, непрохідних лісів, річок, що часто виступають обмеженнями для зростання площі, держави та визначають природні зони прикордоння. Також внаслідок складності подолання (форсування водних перешкод або проходження військами загарбників складних рельєфів) нерідко саме ці природні бар'єри трансформуються у кордони політичні, до яких примикають прикордонні території. І навпаки, вкрай несприятливий клімат, а значить, і суворі умови для проживання на рівнинній місцевості, не приваблював ані цивілізований Схід, ані Захід (до речі, саме завдяки цьому Росія у якості геополітичного монополіста отримала можливість до безпрецедентного розширення території, що стало основою майбутньої імперії).

Навпаки, «великий попит» завжди існує на сприятливі кліматичні зони, в яких існує можливість отримувати на постійній основі значні врожаї та забезпечувати умови для комфортного проживання, а також на перетини торгівельних шляхів, включаючи прибережні території, на яких розташовані порти, які приймають морські транзитні маршрути або багаті рибними ресурсами річки, доступні родовища корисних копалин, які найбільше цінуються в дану історичну епоху, тощо.

За подібні ареали завжди ведеться активна, а інколи відчайдушна боротьба, включаючи регулярні війни, що можуть тривати протягом мало не століть; з одночасним намаганням якомога швидше «застовбити» цю територію: перейти на осілий спосіб життя та негайно заснувати державу із захищеними кордонами (від ступеню агресивності сусідів, що постійно вторгаються на такі землі та войовничості оборонців залежить ступінь етнічного багатоманіття майбутньої держави).

Нарешті, стародавність виникнення і розмір держави дуже впливають на її можливе потрапляння в зону впливу вже сформованої імперії, яка як правило, проводить експансіоністську політику, ведучи постійні сутички з іншими державними та імперськими утвореннями. Цим і обумовлена можлива примусова затримка у формуванні власної державності етносів, що входять до складу імперії, зокрема поява на європейському континенті так званих бездержавних націй (до яких довгий час належала і Україна).

Очевидно, що вже сама по собі штучність та нелімітованість кордонів, проведених «по живому» в процесі нескінченних бойових зіткнень, тобто не рахуючись з територіальними господарськими та етнокультурними зв'язками, що склались у попередні часи, неминуче призводять до формування особливого типу ментальності населення прикордоння, якому притаманна розпливчатість та неоднозначність у індивідуальній та колективній самоідентифікації.

Особливості прикордоння невеликих держав

Отже, на розмір держави та її етнічну строкатість, а, значить, і специфіку прикордоння, впливає ціла низка об'єктивних та суб'єктивних чинників. Щодо відносно невеликих за розмірами країн, то зазвичай вони утворюються в регіонах з кліматичними умовами та географічними чинниками, сприятливими для успішного ведення господарського життя, часто на територіях, де по периметру знаходиться багато природних перешкод для потенційних загарбників (гори, великі річки), які і визначають існуючі політичні кордони. Також невеликі за розміром держави нерідко виникають на уламках колишніх імперій. Це відбувається внаслідок того, що нові кордони після розпаду з'являються на територіях традиційного проживання національних меншин, що нерідко також є меншинами і за своєю чисельністю.

Через переважно більшу етнічну і мовну однорідність та невелику відстань від центру до державного кордону у незначних за площею країнах, різниця між етнічним походженням, менталітетом та способом життя жителів практично всіх регіонів переважно мінімальна (багатомовні Бельгія і Швейцарія в цьому плані унікальні саме тому, що значною мірою вони є штучними утвореннями, що виникли за Нового та Новітнього часу на перетині декількох держав, можна сказати сформувались на колишніх прикордонних територіях).

Але саме внаслідок існування всіх цих ознак саме поняття прикордоння у державах з обмеженою площею і кількістю населення значною мірою дезактуалізується. *Адже територія таких країн стає свого роду суцільним прикордонням.* Одночасно можливе і трактування прикордоння як поглиненого і розчиненого у дер-

жавному цілому регіону (що особливо характерно для так званих європейських карликових держав). Тому не дивно, що для невеликих держав стає вкрай нагальним – «питанням життя і смерті», – *утворення спільних економічних та воєнно-політичних союзів з метою успішного протистояння будь-яким воєвничим державним «важковаговикам» (особливо імперського типу)*. А це ще більшою мірою, нівелює значення прикордоння як функціонально специфічного ареалу, адже там, де держава межує зі своїм реальним союзником, кордони значною мірою стираються. Типовий приклад із сьогодняшнього дня: в межах ініціативи «Відкриті Балкани» уряди Сербії, Північної Македонії та Албанії домовилися скасувати взаємний прикордонний контроль з 2023 року [56]. (Між іншим, Югославська федерація значною мірою утворилась саме внаслідок консолідації, обумовленої прагненням до національного визволення у спільній боротьбі подекуди різнотипних етносів з точки зору історичних традицій, релігії та мови спілкування (серби та хорвати) з Османською та Австро-Угорською імперіями, потім у протистоянні нацистському тоталітарному режиму і, нарешті, ще дещо поспіль, у опорі подвійному тиску з боку радянського та американського гегемонізму).

Втім, саме завдяки цьому статусу невеликої держави, *що являє собою свого роду надвелику громаду, посилюється згуртованість всіх громадян, що легко ідентифікують свою національну належність*. За будь-яких скрутних обставин вони діють за принципом «всі як один». Саме завдяки цьому уже у ХХ столітті навіть у боротьбі з незрівнянно більш потужними агресорами імперського типу невеликі з чисельністю держави та етноси продемонстрували безпрецедентний патріотизм і героїзм, доводячи ту незаперечну істину, що просторова розлогість далеко не завжди дорівнює величчю, а великими у своїй звитязі можуть бути і маленькі держави.

Так, наприклад, сталось під час радянсько-фінської війни 1940 року, або боротьбі сербів за свою незалежність з нацистським вторгненням (що на місяць затримали напад германської армії від нападу на Радянський Союз, і з великою ймовірністю врятувало Червону армію від повного розгрому).

«Імперіальні» держави та специфіка прикордоння

Що ж до великих за розміром та чисельних за населенням держав або супердержав (в граничності – імперії), то вони виникають за умови значного чисельного та військово-технологічного переважання одного з етносів завойовників над місцевим населенням та потенційними конкурентами у боротьбі за даний геополітичний простір. Подібний збіг історичних обставин мав місце в процесі виникнення США, а також ще доколоніальних Китаю та Індії за доби раннього Середньовіччя. Це був період, коли вони були складовими потужної постантичної цивілізації, не просто потужними державами, а цілими державами-світами[75]. Ще більшою мірою «ідеальним типом» (М. Вебер) подібних державних структур виступають Османська, Австро-Угорська та Російська імперія, що потім трансформувалась в СРСР.

Нарешті, великі за просторовими параметрами політичні одиниці можуть утворюватися там, де внаслідок «суворого клімату», наявності великих рівнинних площ, незначної заселеності та відсутності сталих державних форм, через вкрай несприятливі умови для проживання, практично відсутній запит на дану територію. Зрозуміло, що тут поза конкуренцією Російська імперія, якій, завдяки подібним обставинам, врешті-решт, вдалось стати монополістом в освоєнні євразійського простору та захопити одну шосту суходолу планети.

Також слід зазначити, що вельми специфічною, і такою, що потребує окремого дослідження, є Британська імперія, віддалені колонії якої водночас виступають як в якості своєрідного прикордоння далекої метрополії так і її, так би мовити, *закордоння*, що різко ускладнює управління цією периферією і сприяє розпаду подібної, у повному сенсі *наддержави*, (в реальності фактично відбулось переформатування співдружності у своєрідну конфедерацію під егідою Великої Британії).

На перший погляд, «країни велетні», а особливо імперії, мають безсумнівні переваги над територіально обмеженими політичними утвореннями. Адже потенційні економічні, а, значить, воєнні можливості країн з великою територією та кількістю тих, хто проживає в них, часто бувають дуже значними. Нерідко такі політичні монстри займають верхні позиції у загальносвітовому рейтингу

найпотужніших в економічному (а значить, скоріше за все, і воєнному) відношенні держав, а їх авторитет на міжнародній арені не піддається сумніву, що значно збільшує і можливості у пошуку різноманітних союзників (в міжнародній політиці допомагати слабкому зазвичай, як то кажуть, собі дорожче).

Нарешті, у відносно короткі мирні часи прикордоння подібних політичних суб'єктів, стає зоною транзиту товарних та ресурсних потоків, що також дає великий зиск на державному рівні (вже не кажучи про те, що велика площа збільшує ймовірність наявності корисних копалин, та великих обсягів інших природних ресурсів).

Але з іншого боку, все це цілком може сприяти відокремленості прикордоння від основної частини економіки держави та її вкрай слабкої інтегрованості у загальнодержавний політичний простір. Адже, так чи інакше, статус віддаленого і регіонально значного прикордоння заохочує прагнення його мешканців до самостійного отримання ренти від свого положення посередника.

Крім того, сама значна протяжність державних кордонів країн-велетнів не тільки призводить до значної віддаленості периферії від адміністративного центру, але й збільшує ймовірність етнічно-ментального, економічного розмаїття та великої кількості векторів тяжіння прикордонних ареалів до закордонних територій. А це нерідко призводить до того, що її прикордоння виразно відрізняється за своїми характеристиками від решти території, що не йде на користь державі в цілому.

В останньому випадку, особливо за часів нерозвиненості інфраструктури, транспорту та засобів комунікації, це призводить до уповільненості проходження управлінського сигналу від столиці царською або імперською резиденції до «самих до окраїн» та суттєвих його викривлень. *Одночасно за умови збільшення периметру кордонів, а значить і безпосередніх контактів з потенційно недружніми територіями неминує зростає мілітаризація прикордоння як першого бастиону на шляху будь-якої навали.* Причому значні воєнні контингенти на кордоні, як правило доводиться утримувати на постійній основі, адже і сусідні держави, побоюючись можливості чергової агресії та анексії нерідко також тримають у прикордонній зоні значні збройні угруповання. Більше того, вони, так чи інакше, будуть прагнути відвоювати раніше загарбані території.

Все це призводить до зростання автономізації прикордоння його мінімальної підпорядкованості центру, значної економічної самостійності, а в кінцевому підсумку – до намагань *відособитись від участі у загальнодержавному господарському, політичному і навіть культурному житті.*

Менталітет тих, хто покликаний стати у першій лінії оборони, що має прийняти на себе перший удар загарбників і хоча б деякий час стримувати основні сили ворога, також поступово набуває воєвничості та усвідомлення власної значущості, а, значить, самостійності у прийнятті будь-яких рішень та зневаги до офіційної влади, що перебуваючи у глибокому тилу неминуче втрачає боєздатність, і у прагненні до збереження власного комфорту набуває граничної поступливості.

Цей потяг до автономності може дуже швидко переростати у прагнення до автаркії і навіть відверто сепаратистські настрої периферійних еліт та мешканців прикордоння, спрямовані на відділення від свого нинішнього, часто вимушеного, політичного «сюзерена» і входження до складу сусідньої держави, до складу якої нещодавно належали (до анексування частини її прикордонної території). Більше того, межові ділянки легко можуть стати плацдармом для просування армії вторгнення в глибину країни. З'ясується, що прикордоння далеко не завжди відіграє роль форпосту, першої лінії оборони, нехай і тимчасового бар'єру на шляху будь-яких зовнішніх загроз, здатного дати можливість ефективно провести *загальну мобілізацію. Ця територія може стати, і в реальній історії досить часто виступає своєрідним троянським конем, десантом сусідньої держави, здатним нанести несподіваний підступний удар.*

Адже в складі певної держави ці «прикордонники» можуть перебувати дуже короткий, за історичними мірками, час, етнічно та історично належачи до сусідньої держави. Саме тому представники прикордоння, які ще не забули про власну окупацію цілком можуть прагнути помститися своїм кривдникам та активно допомагати у розграбуванні «глибинки» все ще чужерідної для них держави, яка не визнається у якості своєї батьківщини. Не забуваймо, що подібні настрої підгриває те, що захопивши велику територію і частково «зачистивши» її від місцевих аборигенів, етнос-завойовник розпочинає завжди шовіністичну політику

утисків та асиміляції, яка є необхідною умовою його виживання за неминуче граничної аморфності соціальної структури будь-якої імперії. Своєю чергою, подібна імперська політика, пізніше, на етапі побудови власної державності колишніми імперськими територіями, неухильно породжує так звані травми історичної пам'яті, а також взаємні територіальних претензій у етносів, що колись входили до складу імперій і століттями нацьковувались один на одній (історія України демонструє класичний приклад подібної ситуації).

Обопільні системні недоліки

Для даного дослідження вкрай важливим є саме те, що якщо розглядати державу як соціальну систему, здатну підтримувати збалансованість *взаємно суперечливих функцій самоорганізації*, то виявляється, що два описаних вище типи державності, які знаходяться на протилежних полюсах своїх системних характеристик, з необхідністю породжують *дві типологічно якісно відмінні, якщо не протилежні, моделі прикордоння*. Водночас і надто малі, і надто великі за розмірами держави *однаково мають як переваги, так і серйозні вади, що негативно позначається на перспективах розвитку саме їхнього прикордоння*. В першому випадку домінує доцентрова консолідуюча тенденція, але не вистачає ресурсів для ефективної самостійної самооборони, а тому існує і високий ризик поглинання країни) більш потужними геополітичними гравцями, а зона прикордоння мало впливає на державне життя. Адже відстань між кордоном та життєво важливими центрами надто незначна (невелика країна часто потрапляє в імперську неволю саме внаслідок прагнення заручитись підтримкою «сильних світу цього»).

У другому – відповідно існує великий потенціал не тільки для оборони, а й експансії, але безпеку становить домінуюча відцентрова тенденція. Адже тут має місце небезпечний перекид в напрямку тих сил, що робить території, які знаходяться на окраїнах держави, вельми значущими насамперед у воєнно політичному сенсі, але, водночас, існує небезпека антидержавної поведінки у повному сенсі маргіналів та посилення відцентрових тенденцій, про що вельми красномовно свідчить розпад всіх імперських

утворень як тоталітарних (нацистської і радянської), так і відносно модерної – Британської.

Крім всього іншого, всі ці небезпеки породжують споконвічний імперський потяг до неперервної просторової експансії, що спирається на свідому чи підсвідому ілюзію позбавлення загроз з боку неспокійних «крайніх країв» за допомогою переміщення їх вглиб власної території, позбавлення можливості контакту з етнічно спорідненими ворогами з близького закордоння, а також максимального відсування власних економічних та політичних центрів від своїх кордонів, що дає можливість у разі необхідності підтягти резерви другого і наступних ешелонів, сконцентрувати основні сили і засоби на напрямку головного удару, а також зберегти власний військово-промисловий потенціал. *Насправді держава проімперського та імперського типу потрапляє у зачароване коло: віддалення прикордоння за допомогою поглинання геополітичного простору веде до появи нового ще більш відчуженого і ворожого прикордоння, яке ще донедавна було форпостом на шляху агресії в сусідній державі з одночасним наближенням до життєво важливих центрів, що ще не втратили свого потенціалу ворожості, до центральної влади.*

За таких обставин центральний уряд вимушений розробляти специфічну регіональну політику, яка зазвичай включає заходи різноспрямованого характеру – тактику «кнута та пряника». У першому випадку йдеться про різноманітні утиски, каральні експедиції проти недавно завойованих межових територій і навіть депортацію місцевого населення (подібні переселення відомі уже з часів стародавнього Єгипту та Ассирії). Обов'язковою є політика мовної та етнокультурної асиміляції, можна сказати різноманітні форми яничарства.

Що ж до заохочення периферії до лояльності, то традиційною є тактика більш тісного залучення прикордоння до господарського життя всієї країни (часто навіть шляхом створення штучних інтегративних зав'язків, як це було в СРСР де підприємства-суміжники, що утворювали єдиний промисловий цикл, могли будуватись на великій відстані, а комплектуючі, не рахуючись із зниженням рентабельності та підвищення собівартості кінцевого продукту, інколи перевозились за тисячі кілометрів).

Нарешті, класичним варіантом цементування державного про-

сторю є традиційне включення прикордонних, особливо військових, еліт до вищого істеблішменту, що переважно складаються з представників титульного етносу і фактичний їх підкуп (імперська політика, що, як відомо застосовувалась відносно до українців російськими царедворцями та польською шляхтою).

Україна як окраїнна країна

Із проведеного попереднього аналізу напрашується висновок про те, що найбільш оптимальними з точки зору здатності до виживання і довготривалого існування є середні за розмірами держави. Адже вони переважно виникають у помірно сприятливому кліматі, з непоганими умовами для проживання, при цьому маючи площу, достатньої для існування такого демографічного та воєнного потенціалу, завдяки якому можна принаймні самостійно боронитись проти одного нападника. Але оскільки повна окупація свого сусіда на політичній карті часто виявляється просто «не по зубах» жодному із тих, хто прагне його захопити, то, як свідчить історія Європи, в процесі боротьби за геополітичне «місце під сонцем», регулярно «із рук в руки» неодноразово переходять переважно саме прикордонні території, мешканцям яких внаслідок цього часто важко визначитись з власною ідентичністю.

Втім проблемою є те, що державам «проміжного розміру», принаймні на початкових етапах їх існування, притаманна поліетнічність. Це обумовлено тим, що подібно до того, як це відбувалось у Європі, різні племінні групи, а потім субетноси, прагнучі захопити принаймні відносно привабливу в економічному та геополітичному плані «екологічну нішу», весь час тіснять та ущільнюють один одного, доводячи вельми розлогий соціальний простір до стану воістину «території компактного проживання».

Але в такому випадку постає питання щодо особливостей формування української державності. Адже загалом відомо, що її становлення відбувалось у зоні з відносно сприятливим кліматом та вдалим економічним розташуванням – практично в центрі Європи, та ще й на основі переважання українського етносу. Це зумовило і майже одночасний перехід цього молодого етнооб'єднання (який, за моїм переконанням, зародився не за часів Київської Русі, а в період перебування нинішньої території України в складі

Галицько-Волинського князівства) до формування політичної нації буржуазного взірця. І тут, з точки зору масштабу займаного політичного та економічного простору, Україна також мала безперечні переваги саме як держава оптимально середніх розмірів (опанувавши територію, що перевищує площу будь-якої європейської держави, Україна все ж таки не вийшла на рівень розмірів східних та західних держав потенційно імперського типу і одночасно на рівень їх проблем).

Більше того, відомий український економіст канадського походження І. Коропецький, проаналізувавши перехід України до формування національного ринку, зазначає, що Україна почала будувати ринкове господарство одночасно з європейськими країнами [33, с.11-39]. До того ж, як вважає навіть за своїм периметром, тобто максимальною довжиною транспортних шляхів (трохи менше тисячі кілометрів) територія України забезпечує високу рентабельність перевезень (на протилежність до тієї ж Росії з її гігантськими відстанями між населеними пунктами)

Втім, подібна інформація лише загострює споконвічну проблему пояснення причин невдач всіх попередніх спроб створення нашої державності, які якраз і породжували відчуття відчаю та зневіри щодо можливостей українського етносу стати державотворчим, щонеодноразово висловлювалось українськими істориками та соціальними мислителями, починаючи з П. Куліша.

Насправді, на превеликий жаль, *одна з особливостей, якщо не унікальність, процесу становлення модерної української самостійності та державності полягає в тому, що по всьому периметру її кордонів майже завжди (і практично одночасно) здійснювався безпрецедентний військовий тиск, перетворюючи прикордоння на лінію зіткнення непримиримо ворожих сил, а, значить, і передовий форпост боротьби з черговою навалою.* Для теми даного дослідження важливо, що в цілому українські дослідники сходяться у тому, що саме самоназва «Україна» змістовно пов'язана з порубіжною територією, окраїною, тобто найвіддаленішою від центру територією, околицею. Цей термін «первісно вживався для позначення порубіжних земель стосовно Київ. землі та/або Переяслав. князівства (межової території з половцями), Галицько-Волинського князівства (пограниччя з Польщею), не маючи на той час певного етнокультурного змісту» [80].

Історик С. Плохій пов'язує саме визначення Україна, з одного боку, з уявленням про прикордоння, яким він вважає Запорізьку січ, а з іншого – саме з процесом модерного національного державотворення, суб'єктом якого якраз і виступало козацтво. Мабуть, найкращим терміном було би «прикордоння». Англійською є слово, яке походить з французької: «frontier», «фронтир». «Фронтир» – не тільки кордон, це не риска; це радше вся територія, яка його охоплює, з одного боку і з іншого. «Фронтир» утворює власний етос. В українському контексті «фронтир» утворює окрему соціальну групу: козаків» [24].

Отже, саме постійна потреба боронити свої кордони відразу на декількох напрямках становлять специфіку України в період становлення нашої державності. Причому якщо Росія і татари безсумнівно перебували на більш низькому рівні розвитку, Річ Посполита, навпаки, ставилась до українців, як до вкрай небезпечних бунтівників на периферії власної держави, проти яких припустимі будь-які, навіть найжорстокіші, засоби ведення війни. *Отже, українцям доводилось воювати одночасно з декількома супротивниками, які вели проти нас війну на знищення.*

І в цьому плані вельми символічною є назва простору, яке формувало козацьке прикордоння у якості воєнного табору – Дике поле. Підтвердженням сказаного є статистичні підрахунки наведені А. Бульвінським, згідно з якими летальні бойові втрати під час війн на території України у XVII ст. склали щонайменше 600 тис. осіб, із них втрати безпосередньо українського козацтва, тобто найбільш активної державотворчої частини тодішнього населення, становили до 220 тис. осіб. Автор також зазначає, що порівняння із бойовими втратами наймогутніших у тодішній Європі австрійської та французької армій незаперечно свідчить, що, маючи у 3,5 рази менше населення, ніж у Франції та у 2,5 рази менше ніж у Австрії, Україна у XVII ст. втратила у війнах фактично рівну французам та на третину більше, аніж у австрійці в кількість солдатів[3].

Ця вражаюча статистика повністю спростовує міфи про начебто *принципово бездержавний характер українського етносу, який у дійсності майже одразу після свого виникнення почав побудову повноцінної європейської нації.* Безсумнівно, жодна європейська спільнота не змогла побудувати модерну націю і державу за таких

несприятливих геополітичних умов, в яких знаходились українці, що, власне, й стало причиною багатьох українських Руїн.

Пізніше, після загарбання та територіального розподілу України між Річчю Посполитою, Росією, а потім і Австро-Угорщиною, наші автохтонні землі на століття перетворились на прикордоння чужоземних держав, що ще більше ускладнило проблеми вже українського прикордоння після проголошення української незалежності.

Прикордоння за модерної доби

Розглянемо декілька універсальних механізмів, що обумовлюють специфіку прикордоння на етапі становлення модерних націй-держав за часів Нового та Новітнього часу. Насамперед, необхідно взяти до уваги, що формування національного ринку, який стає необхідною передумовою успішного державотворення, неминуче пов'язано з універсалізацією правових та економічних відносин з позицій рівності кожного громадянина перед законом та гарантії «невід'ємних прав людини», зафіксованих у знаменитій «Декларації прав людини і громадянина». Одночасно безпрецедентне ускладнення поділу праці та запуск механізмів ринкової самоорганізації, які стимулюють розвиток власне промислових засобів виробництва, здатних задовольнити масовий товарний попит, раніше чи пізніше *ламає всі феодальні бар'єри, втягуючи все нові території у вже капіталістичний економічний простір.*

Також новий спосіб виробництва, пов'язаний з виникненням якісно нових світоглядних цінностей, практично несумісних з середньовічним способом мислення. Саме тому ренесансне та реформаційне бачення світу різко контрастує з цінностями будь-яких «світових» релігій, що завжди формуються на основі менталітету середньовічного етносу. Не випадково, саме в цей час відбувається гострий конфлікт між традиційною універсалістською християнською церквою, що запанувала за феодалізму, пропагуючи різноманітні форми аскези і пошуку порятунку і гідного існування за межами земного життя, та різноманітними формами протестантизму з його культом національної держави та орієнтацією на цілком раціональні та прагматичні цілі особистого благополуччя, успішність досягнення яких згідно з якісно новою «протестант-

ською етикою» (М. Вебер) є чи не найважливішим показником власної богообраності.

Фактично в даному випадку йдеться про формування економічного приватновласницького інтересу, що виключає позаекономічні форми примусу до праці, заміняючи їх власною зацікавленістю у вільному продажу власної робочої сили з метою забезпечення гідного рівня життя та підвищення професійної кваліфікації. Одночасно головною економічною мотивацією стає не демонстрація особистого високого статусу або накопичення багатства «на чорний день», як це було раніше, а максимізація прибутку та зростання капіталу з метою його подальшого інвестування у прибутковий бізнес. Все це неминуче ламає середньовічні стереотипи мотивації до праці, наповнює якісно новим змістом існуючу за феодалізму станову ієрархію (зокрема земельна аристократія, що звикла жити на природну ренту, трансформується у аристократію фінансову з її гонитвою за рентою грошовою).

Починає активно формуватись нова буржуазна культура, яка пропагує ідеали політичного громадянства, що не залежить від етнічного походження, запроваджує загальнонаціональну мову, строго регламентований (на відміну від сільськогосподарської праці) робочий час, право на вільне пересування з метою пошуку можливості більш прибуткового продажу власної робочої сили або вкладення капіталу, та політичні права. Всі ці запровадження також мають на меті відстоювання насамперед економічних приватних інтересів замість неухильного виконання родових, общинних, цехових вимог.

Але проблема в тому, що всі ці нововведення найперше реалізуються в регіонах, не тільки потенційно найбільш придатних для максимально швидкого розвитку економіки нового типу з точки зору їх наближеності до покладів корисних копалин, традиційних торгівельних шляхів та розвиненої ще у попередні часи міської інфраструктури. За принципом «гроші полюбляють тишу» нові економічні відносини насамперед активно формуються на територіях, якомога більше віддалених від кордонів, наближеність до яких потенційно небезпечна постійною можливістю вторгнення чужоземців. Адже на етапі бурхливого зростання ринкової економіки відбувається інтенсивне збільшення площі сусідніх країн, кожна з яких немовби промацує межі, до яких їй дозволять роз-

ширюватись. Саме тому, попри декларації «вічного миру» проголошені Г. Гроцієм, І. Кантом та Ж.-А. Кондорсе, формування націй-держав нового типу супроводжувалось постійними воєнними зіткненнями та спробами анексії територій, а отже, і неминучим посиленням взаємних територіальних претензій та зростанням прикордонних конфліктів.

З цієї ж причини великі міста, що перетворюються на центри промислового та торговельного розвитку, або навіть виникають з нуля у якості подібних осередків промислового розвитку, як правило, розташовані на віддалені від державних кордонів. За буржуазного суспільного ладу нерідкими навіть є випадки переносу столиці держави з одночасним її перезаснуванням під нові функції подальше від таких потенційно небезпечних геополітичних загроз (саме поняття буржуазності нерозривно пов'язано з терміном «бург». Своєю чергою *burg* – німецька основа для позначення укріпленого міста, яка часто зустрічається у географічних назвах на території Німеччини, Австрії, Росії, а також Великої Британії, США, Франції).

Сказано особливо стосується країн, площа яких є відносно великою. Адже вони мають великий периметр державних кордонів, що автоматично не тільки збільшує потенційну кількість загроз вторгнення чужоземців, але за доби Нового та Новітнього часів водночас надає можливості розташування основних виробничих сил хоча б на відносній віддаленості від принаймні початкового театру воєнних дій. Самі такі держави, як це було і на етапі їх виникнення, завдяки більш потужній економіці та значному людському потенціалу мають не тільки потребу, а й можливість утримання військових контингентів на небезпечних напрямках своїх кордонів, а також перекидання значних військових контингентів на ділянки порубіжжя, найбільш небезпечні з точки зору можливого вторгнення.

Але, з іншого боку, значна відстань між центром та державним кордоном закономірно призводить до послаблення його зворотного зв'язку з прикордонням. А, отже, *головний адміністративний та промисловий центри мають відносно менше можливостей чинити безпосередній управлінський вплив на власну периферію та здійснювати контроль над нею*. Своєю чергою, наслідком цього стає зменшення інтенсивності заснованого на рин-

кових відносинах економічного життя у прикордонні, особливо за ситуації значної мілітаризації цих регіонів та недоцільністю розміщення в їх межах значних виробничих потужностей у зв'язку з реальністю небезпеки їх знищення або захоплення. А слабка включеність у повноцінний національний ринок є головною причиною того, що в цій зоні більшою, аніж в центрі, мірою зберігаються «пережитки» більш архаїчних суспільно економічних укладів, що функціонують на засадах общинного землеробства та різноманітних місцевих промислів, а значить, і менталітет мешканців цих регіонів має виразну етноцентристську, а не загальнонаціональну спрямованість.

Крім того, національні меншини (субетноси), що проживають компактно в глибокій провінції та зберігають систему місцевих звичаїв та норм спільного співжиття, не тільки релігійних, а подекуди ще й міфологічних поглядів, знаходяться під домінуючим впливом місцевих еліт. Останні ж, значною мірою продовжуючи жити за законами феодалного васалітету, в умовах неминуче більшої за капіталізму відкритості та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, з великою ймовірністю поступово трансформуються в клани мафіозного типу. Часто подібні спільноти, що мають виразне етнічне забарвлення (як це, наприклад, нерідко трапляється на заході України), позаяк їх додатково консолідує спільний діалект. У зонах прикордоння навіть нерідкі випадки, коли місцеві жителі розмовляють мовою, відмінною від загальнодержавної, володіння якою безумовно посилює індивідуальну та колективну, саме домодерну, етноідентичність, ведучи до ще більшої їх автономності (що характерно і для в українського прикордоння).

Нарешті навіть в наш час внаслідок описаних вище історично обумовлених причин, державні кордони нерідко розділяють національну меншину так, що представники одного і того ж субетносу можуть проживати на території двох суміжних держав. І до того ж мати історичний досвід перебування в складі країни, з якою існує спільний кордон. Саме тому мешканцям периферії і насамперед прикордоння особливо притаманна двомовність або білінгвізм (від англ. *bilingualism*), тобто володіння двома мовами як рідними. Така ситуація, як правило, спостерігається у сім'ях змішаного походження або регіонах зі змішаним населенням (Татарстан, Чечня, Окінава, Уйгурія), прикордонних землях (Ельзас, Галісія, Трансіль-

ванія, Закарпаття, Внутрішня Монголія), колишніх колоніях (Індія, Нігерія, Гонконг, Латвія, Україна, Грузія), а також державах з системою освіти, скерованою на виховання двомовних громадян (Швеція, Норвегія, Швейцарія, Бельгія).

Але проблема в тому, що історично двомовність виникає як наслідок вимушеного пристосування підкорених до мови завойовника чи домінуючого сусіда (русифікація, отурчнення, ополячення тощо) і одночасного прагнення підкорених зберегти свою мову в умовах насадження іншої панівної мови (Квебек, Фландрія, Ірландія). При цьому державотворчі і особливо імперські етноси, що здійснювали експансію, є переважно одномовними (англійці, німці, французи, турки, росіяни, китайці, японці тощо).

Парадоксальність ситуації, яка в реальній історії часто оберталась конфліктами на національному ґрунті, полягає в тому, що становлення політичної нації, яка проголошує рівноправ'я всіх громадян як членів єдиної спільноти зазвичай *відбувається не тільки на засадах ринкової економіки, а й мови та культури, релігії титульного етносу як найбільш чисельного засновника держави*. Це неминуче нівелює аналогічні показники ідентичності інших національних меншин та в кінцевому підсумку обмежує права їх членів. Класичний приклад – традиційно жорстко унітарна абсолютистська Франція, в якій на етапі становлення буржуазного ладу відбувалось переслідування носіїв говірок, що тривало аж до ХХ століття і саме в цей час французької мова нарешті стала загальнонаціональною [36]. Не менш, якщо не більш жорстко в режимі терору і масових вигнань і навіть рукотворного голодомору придушувала інші етноси Англія. Не випадково саме Ірландія вважається першою колонією Британської імперії, а українські дослідники часто порівнюють історичну долю цієї країни з трагічною історією української державності.

Але й це ще не все, адже етнокультура народності саме в силу своєї своєрідності знаходиться в основі формування відмінної від прагматичного національного інтересу, вже неомодерної альтруїстичної патріотичної мотивації. Саме тому практично всі видатні романтики всіх європейських країн так захоплювались етнографічними вишукуванням. Але з іншого боку процес трансформації народності в народ (різницю між

цими двома типами консолідації зазвичай плутають дослідники[74]) також може привести до трагічних подій, а саме спроб досягти державної самостійності великими національними спільнотами на кшталт басків та каталонців в Іспанії, ірландців у Великій Британії тощо.

В цілому ж, попри безпрецедентне зростання продуктивних сил за капіталізму відносно феодалізму, на основі якого безперечно відбувається становлення нових форм етнонаціоїдентичності та консолідації націй на більш гуманістичних засадах, історична практика підтверджує збереження антагонізму між прикордонням та політичним ядром супердержав навіть на етапі постіндустріалізму. І це незважаючи на загибель Австро-Угорської та Османської європейських імперій, яка відбулась за підсумками Першої світової війни, Британської – за підсумками Другої світової війни, та радянської, яка не витримала війни холодної; а також виникнення внаслідок перемоги у антиколоніальній національно-визвольній боротьбі нових національних держав.

А це означає, що хоча індустріально-ринкова економіка та поява політичних націй європейського взірця, внесли додаткові особливості в статус прикордоння, але все ж таки вони не змогли повністю усунути пов'язані з цими регіонами небезпеки, в тому числі здатності межових ділянок державної території посилювати сепаратистські тенденції. Переконливим доказом цієї тези є відділення від Індії за релігійною ознакою, вже після отримання нею незалежності, Пакистану, який сьогодні має територіальні претензії до всіх сусідніх держав. А прикордонна провінція Кашмір, із-за якої трапилось декілька воєнних конфліктів, виявилась поділеною навіть не на дві, а три частини: індійський штат Джамму і Кашмір (разом з провінцією Ладакх) загальною площею 101 387 км² і населенням 10,1 млн осіб; напівавтономну пакистанську провінцію Азад Кашмір («вільний Кашмір») площею 85 846 км² і населенням 1,3 млн. осіб; і терени під владою Китайської Народної Республіки площею 37 555 км² і декількома тисячами мешканців. Причому всі прилеглі до невизнаного кордону території штату стали навіть не прикордонним, а прифронтовими, позаяк, лінія поділу фактично одночасно є і лінією фронту.

Прикордоння країн світової периферії

Втім, як свідчить історія, поступово всі перераховані вище проблеми так чи інакше, конструктивно вирішуються в межах сучасних економічно розвинених та демократичних націй – держав. Гіршою є ситуація в державах так званого наздоганяючого типу, в тому числі і тих, що належать до «failed state» – «неспроможних держав» чи «країн, що не відбулись» (та часто все ще мають напівколоніальний чи колоніальний статус). Тут влада справді не здатна організувати ефективну прикордонну та митну служби, та нерідко і не прагне це зробити. Адже через значну тінізацію і навіть криміналізацію власної економіки правлячі в них мафіозні клани намагаються максимально корумпувати і процес транскордонного транзиту, в який через легку проникність кордону активно залучається і населення прикордоння (ні для кого не секрет, що подібні вкрай небезпечні явища мають місце в Україні, яку все більше західних фахівців вже відносять саме до «failed state»).

У випадку ж, якщо формування периферійної державності відбувається в умовах феодалної роздрібненості, яка заважає становленню централізованої держави, а також за умов етнічного розмаїття, яке ще не потрапило під каток багатовимірної капіталістичної конвеєрності, ситуація ще більше ускладнюється. Адже за Середньовіччя міждержавні кордони мають погано визначені, вельми мінливі абриси, зазвичай вони те тільки юридично не врегульовані, а століттями перебувають у статусі спірних територій. Це призводить до того, спільноти які заснували державу весь час вимушені її боронити, часто у численних воєнних зіткненнях одночасно виступаючи то в ролі нападників, то оборонців. Такий спосіб життя формує специфічні риси менталітету, що знаходять своє відображення і в етнокulturі. Йдеться, насамперед, про рішучість, войовничість, схильність до активного та ефективного супротиву будь-якому силовому тиску, прагнення зберегти компактно гарно структуровану та ієрархізовану автаркічність, тобто в опозиції до всієї держави, відстояти кордони, які обмежують територію, що історично вважається «своєю».

Повторюю, навіть за розвиненого капіталістичного ладу всі ці системні риси етнобуття прикордоння можуть *породжувати серйозну відчуженість провінції, граничним проявом якої є прикордон-*

ня, від гегемоністського ринково промислового ядра, а також її активний супротив будь-яким формам ідеологічного та силового тиску столичної влади на місцеву. З подібним феноменом зіткнулись центральні уряди практично всіх новітніх європейських держав-націй, які в процесі неминуче асиміляторської по відношенню до так званих окраїн, політики, на своїх суходільних або морських державних рубежах, зазнали активного супротиву «непокірних горців», «природжених мореплавців» або просто «диких племен», що збереглись у територіальній глушині та різноманітних прикордонних закутках (та ще й за ситуації, коли ці віддалені частини держави у процесі попередньої історії десятки разів переходили із рук в руки).

Рівень непримиренності конфліктів між «цивілізованим» центром політичної нації та її «дикунською» провінцією обумовлений ще й тим, що всі вищезгадані родові риси прикордоння за часів капіталізму в умовах посиленої міждержавної кооперації, а пізніше і міжнародного поділу праці, обертаються активною масовою участю населення цієї специфічної зони, мінімально просякненого духом громадянського націоналізму, в нелегальних формах тіньової економічної, а то й відверто сепаратистської діяльності йдеться про контрабанду, в тому числі й наркотичних речовин, тютюну та алкоголю, а також зброї, коштовностей і рідкісних корисних копалин, і навіть людських органів або жінок і навіть дітей для подальшої сексуальної експлуатації, а також тіньового транзиту кримінальних елементів та емігрантів, що не мають офіційного громадянства тощо (все це «буяє пишним цвітом» на всьому саме пострадянському просторі, який так і не став простором державної суверенності).

Зрозуміло, що схильність до подібної криміналізованої діяльності наносить суттєву економічну, а інколи і політичну, шкоду, знекровлюючи країну та максимально гальмуючи процес модерного націотворення. А це дуже негативно позначається на стані прикордоння, мешканці якого беруть активну участь у цих незаконних оборудках. Все це неминуче призводить до збільшення напруження і зменшення взаємної довіри з більш економічно розвиненими і національно консолідованими сусідами, породжує ставлення до держави, прикордоння якої значною мірою нехтує національними інтересами, як до об'єкту нерівноправного спів-

робітництва і навіть її надекспутації, зокрема вивозу за безцінь неоподаткованих товарів та сировини, максимальне заохочення виїзду з неспроможної у всіх відношеннях країни високоякісної робочої сили, яка зазвичай не може на території проживання отримувати гідну платню.

Причому, прикордонні території, що сьогодні можна спостерігати і в Україні, тепер уже починають активно використовуватись іноземними урядами задля вигоди власних держав чи певних кланів (в обох випадках, як правило, швидко встановлюються тіньові контакти з корумпованими компрадорськими клептократами при владі, які беруть участь у організації незаконного транзиту. Саме тому особливо прикро, що до описаного типу «недодержавності» належать практично всі країни, що утворились на пострадянському просторі, в тому числі, і звичайно ж, Україна, територія якої внаслідок територіального розташування між Європою та Азією має величезний транзитний потенціал.

Об'єднана Європа: кордони без прикордоння?

Втім, на перший погляд, існує, запущений ще всередині минулого століття потужний геополітичний проект, здається, покликаний успішно вирішити всі дилеми, що виникають відносно прикордоння національних держав. Йдеться про все ж таки утворений, після всіх попередніх колізій Європейський Союз. Адже офіційно проголошена мета цього безпрецедентного, континентального за своєю площею, об'єднання – це *встановлення максимальної прозорості національних кордонів між державами – постійними членами Співдружності*, завдяки якій планувалось забезпечити вільну циркуляцію робочої сили, капіталів та технологій всіх постійних її членів, а також завдяки подібній інтеграції досягти кумулятивного ефекту від подібного масштабування національних економік за принципом «ціле більше суми його окремих частин». Подібний перехід до максимально спрощеного режиму перетину кордонів та використання прикордоння для ефективного вирішення цього завдання, за задумом повинен був забезпечити безпрецедентне та стале зростання сукупної економіки вже практично наддержавного типу (близько 6% на рік).

Декларативно саме для реалізації цієї мети вже багато років розробляється та втілюється в життя концепція «Європи регіонів», що є важливою складовою робочої моделі ЄС, начебто покликана зменшити напругу між центром і периферією всередині кожної з національних держав учасниць, процвітання яких, зокрема подолання будь-яких сепаратистських тенденцій всередині Євросоюзу, начебто гарантувалось створенням об'єднаної Європи. Принаймні саме такий підхід декларується у програмних документах нинішньої Співдружності як чи найголовніше завдання даного супероб'єднання. Йдеться про те, що за рахунок фактично максимальної фрагментації та автономізації загальноєвропейського політичного та економічного простору буцімто стане можливими запустити механізми ринкової самоорганізації між всіма цими роздрібненими «низовими» суб'єктами, уникаючи при цьому будь-якого державного монополізму та директивності, в тому числі й на рівні загальноєвропейських політичних та економічних інститутів.

На перший погляд може здатися, що інтеграція, яка сприяє концентрації влади на рівні ЄС, та регіоналізація, яка передбачає її децентралізацію, – це тенденції, які виключають одна одну, оскільки з ідеєю євроінтеграції не сумісні будь-які спроби економічної або політичної ізоляції. Однак, за більш уважного погляду важко не помітити, що насправді все далеко не так очевидно.

Концепція регіоналізації завоювала популярність саме серед прибічників ідеї «Європи без кордонів». Регіоналізм вони декларують як одну з ефективних протипаг процесам надцентралізації влади в ЄС та її надмірної бюрократизації, а також ліквідації форм регіональних адміністративних структур, поглиблення поділу регіонів на елітарні і другорядні. На цій підставі навіть все сильніше лунають голоси, що, мовляв, ідея Європейського Союзу як Європи національних держав і міждержавних угод у якості магістрального напрямку євроінтеграції вже повністю вичерпала свій потенціал і має поступитися місцем концепції «Європи регіонів».

Але чи так це насправді? Рішенням Єврокомісії 2001/0046 від 14 лютого 2001 р. Європейська класифікація NUTS отримала статус стандарту територіального поділу країн Євросоюзу для статистичних цілей, а у 2003 р. новий Регламент Європейського Парламенту та Ради Європи ввів у дію цю систему класифікації, тому країни-члени мусять обов'язково запровадити регіональну систе-

му NUTS 1, 2, 3, а місцеву NUTS 4, 5 – на добровільних засадах. За документом, що має офіційну назву «Номенклатура територіальних одиниць для статистики» (NUTS) класифікація європейських регіонів здійснюється залежно від чисельності населення. При цьому в реальності йдеться про багаторівневий вертикальний поділ з дуже розмитою межею між означеними рівнями, та ще й переважним порушенням традиційних адміністративно-територіальних розмежувань. Так, вищий рівень (NUTS 1) мають регіони з населенням від 3 до 7 мільйонів європейців. До другого рівня (NUTS 2) відносяться регіони з населенням від 800 тисяч до 3 мільйонів осіб. Регіони третього рівня (NUTS 3) формуються на територіях, де проживає 300 000–800 000 тисяч жителів.

Крім того, фактично ігнорується умова однорідності класифікації, а якісний підхід підміняється суто кількісним: до регіонів з однією чисельністю можуть належати як офіційно визнані, навіть на конституційному рівні, етнонаціональні території, що мають історичні культурні та мовні традиції, етнонаціональну специфіку та певне адміністративне і водночас об'єднані відповідно до формального критерію чисельності фрагменти площі національної держави. Так, з урахуванням національних традицій та актуального територіально-адміністративного устрою регіонами першого рівня є: групи земель (Австрія); землі (Німеччина); регіони (Англія, Бельгія, Польща, Швеція); райони (Болгарія); країни (Велика Британія); групи периферій (Греція); групи автономних спільнот (Іспанія); макро-регіони (Італія, Румунія); групи провінцій (Нідерланди); континентальна Португалія, Азори і Мадейра (Португалія); статичні надрегіони (Угорщина); материкова Фінляндія та Аландські острови (Фінляндія); ZEAT-зони, під якими розуміються області для аналітичної діяльності і територіального планування) (Франція).

Звідсіля і різнобій у назвах відповідних утворень, які фактично ставлять на одну дошку офіційний адміністративний та штучно нав'язаний ззовні територіальний поділ. Зокрема, на другому рівні системи NUTS фігурують такі визначення: земля (Австрія); провінція (Бельгія, Нідерланди); плановий район (Болгарія); графства та групи графств (Англія); групи областей (Велика Британія); периферії (Греція); регіон (Данія, Італія, Румунія, Словаччина, Фінляндія, Франція, Хорватія); регіональні асамблеї (Ірландія); автономна спільнота (Іспанія); округ (Німеччина); воєводство (Поль-

ща); координаційний та розвитковий регіон (Португалія); автономний регіон (Португалія); макрорегіон (Словенія); планово-статистичний регіон (Угорщина); область (Чехія); національний район (Швеція).

Для третього ж рівня системи NUTS у державах Європейського Союзу використовуються такі визначення: група районів (Австрія, Велика Британія); район (Англія, Бельгія, Німеччина); область (Болгарія); група областей (Велика Британія); ном (Греція); провінція (Данія, Іспанія, Італія); група повітів (Естонія); регіональний орган влади (Ірландія); статистичний регіон (Латвія); повіт (Литва); острів (Мальта); COROP-район (Нідерланди); вільне місто (Німеччина); підрайон (Польща); група муніципалітетів (Португалія); жудец (Румунія); край (Словаччина); статистичний район (Словенія); медьє (Угорщина)[46].

До відсутності критеріїв визначення європейських макрорегіонів всередині національних держав *слід додати плутанину, обумовлену розбіжностями у визначенні регіонів за площею і населенням*. Для малих країн наявність малих регіонів обумовлена розмірами країни. Проте, порівняно великі країни мають досить різні за розмірами регіони. Так, Німеччина серед регіонів рівня NUTS 2 при середньому розмірі за площею 9 399 км² має регіон з мінімальним 419 км² і максимальним рівнем 29 486 км². Франція має відповідно 24 340 км², 1 128 і 83534 км². Така сама тенденція і в регіональному районуванні NUTS 3. У Німеччині середня площа їх складає 867 км². При цьому мінімальний регіон має територію в 36 км², а максимальний – 3 955 км². У Франції ці показники складають відповідно 6 328 км², 105 та 83 534 км². Названі тенденції можна відзначити і по інших країнах, насамперед по Італії, Іспанії, Великій Британії.

За подібного підходу виявляється, що, наприклад, у Польщі середня чисельність регіонів NUTS 2 складає 2 376 тис. жителів при наявності регіону з мінімальною чисельністю 960 тис. і максимальною – 5 293 тис. По польських регіонах NUTS 3 середня чисельність населення складає 576 тис. жителів, мінімальна – 268 тис. максимальна – 1 720 тис.[34]. Ще більше розмиває європейські кордони Асамблея європейських регіонів (АЄР) – об'єднання близько 300 регіонів з усієї Європи, включаючи країни СНД (окрема тема співробітництво між спорідненими містами або міста-

ми-побратимами, яке також нерідко виходить за межі не тільки національних держав, а й самого ЄС і також цілком може набувати характеру додаткової територіальної автаркізації).

Важливо зазначити, що таке існування строкатості поділу за площею та кількістю проживаючих насправді породжує управлінський хаос та дезорганізацію. Внаслідок цього виникає деформація стосунків між національним та наднаціональним рівнем Євросоюзу, що створює можливість як для офіційних функціонерів, так тіньових європейських банківських кланів, що все більше реально керують нинішнім Євросоюзом, використовувати навіть не подвійні, а, так би мовити, потрійні і більше, стандарти по відношенню до тих чи інших територій всередині європейських держав. Адже сьогодні система європейських субсидій багато в чому орієнтована саме на регіони, що дозволяє мінімізувати контроль за реалізацією цих коштів, а головне – допомагає нав'язувати ЄС стратегію розвитку, що далеко не завжди відповідає загальнонаціональним інтересам його постійних членів.

Зокрема, кожний з описаних за принципами поділу регіонів, отримує право, часто «через голову» національного уряду зноситись з іншими регіонами і «центром», отримувати дотації з різних джерел, порушуючи уже всередині держави-нації принципи соціальної справедливості. Це відбувається внаслідок збільшення різниці в реальних рівнях доходу не тільки між європейськими країнами, а й всередині них. Так, «згідно з існуючою системою (NUTS), регіони ЄС акуратно діляться на три рівні: розмір субсидій і структурної допомоги ЄС вже сьогодні розраховується, беручи основу настільки дрібний територіальний поділ»[48].

Означені «правила гри», за якими діє прийнята в межах Євросоюзу концепція «Європи регіонів», що дозволяє трактувати один з декларованих як основний організації Євросоюзу принцип субсидіарності, згідно з яким європейська спільнота вдається до будь-яких заходів лише в тому разі, якщо вони ефективніші за відповідні заходи на національному, регіональному або місцевому рівнях (виняток становлять сфери виключної компетенції Спільноти), також працює не на користь політичних націй, а регіонів, що сегментують всю площу ЄС.

А найнебезпечніше те, що ідея перетворення Євросоюзу на об'єднання регіонів знаходить своє подальше продовження: «Європейські політики періодично виступають з пропозицією пере-

творення ЄС в "Європу регіонів": зачатки такої концепції вже є. За збігом, на цьому тижні в Брюсселі якраз пройшло засідання Комітету регіонів – свого роду регіонального парламенту, до якого входять представники 350 регіонів всіх 28 країн-членів ЄС. Втім, Комітет регіонів є лише консультативним органом. Законодавчу владу в Євросоюзі між собою ділять національні держави, представлені в Раді ЄС та Європарламенті, який обирається шляхом прямого голосування. Пропозиція відсторонити від влади в ЄС національні держави і надати більше повноважень таких регіонів, як Каталонія, Каринтія або Шлезвіг-Гольштейн, держав, а 98 регіонів, які за своїм розміром приблизно відповідають німецьким федеральним землям, тим самим реально зробивши їх носіями європейської ідентичності. ...Але можливий і дрібніший поділ. Якщо розбити регіони на території, рівні німецьким адміністративним округам, то їх число досягло б 276. Якщо ж одиницею, яка бере участь в ухваленні політичних рішень в ЄС, стане німецький округ або французький департамент, то ця цифра складе 1342. Таким Євросоюзом при його нинішніх повноваженнях стало б неможливо управляти». Взагалі, «багато регіональних представницьких офісів у Брюсселі уже сьогодні дотримуються і проголошують ідею «Європа для регіонів» [48].

Не дивно, що реальна політика ЄС сприяє регіоналізації фактично коштом національного суверенітету: «загалом концепція «Європи регіонів» не забезпечує структурованого відображення владних відносин в ЄС, що протягом останніх десятиліть не дозволяє зацікавити місцеві структури в ефективному використанні наявних ресурсів. В умовах європейської інтеграції роль ЄС недостатньо формалізована щодо територіальних відносин. Це сформувало парадоксальну ситуацію, за якої регіони мають можливість виходити за рамки загальноновживаної дещо абстрактної ідеї «Європи регіонів» з метою прямої реалізації своїх прагматичних цілей в центральних органах ЄС»[34].

Особливо слід зазначити, що з самого початку існування ЄС під подібну його модель було підведено особливу «методологічну базу». Йдеться про так звану концепцію чотирьох просторів, якій свого часу у різних дослідженнях проголошено багато панегіриків [17, с.222-251]. А саме йдеться про «концепцію», згідно з якою в нинішній Співдружності одночасно мають співіснувати чотири рядопокладені типи об'єднань: «Європа регіонів», «Європа держав»,

«Європа націй», та «Європа громадян». Насправді подібне уявлення про *«рівноправність»* означених окремих суб'єктів політичної та економічної діяльності *лише приховує в принципі хибну та деконструктивну мету засновників ЄС – перетворення у перспективі громадян європейських країн на «громадян Європи»*. Адже в даному випадку фактично відбувається делегування повноважень наднаціональними європейськими структурами структурам, так би мовити, піднаціональним.

На всесвітньо-історичному рівні це означає, що знаменита формула видатного економіста і соціального мислителя Ф. Ліста «між людиною та людством перебуває нація», покликана виступати головним з'єднуючою ланкою між не просто регіоном, а емоційним сприйняттям «малої батьківщини» та загальнолюдських цінностей, підміняється цілковито хибною тезою, що звучить приблизно так: «посередником між світом віртуальних знеособлених мереж та транснаціонального глобального простору має виступати регіон, який фактично підміняє національну державу». Ось чому важко не погодитись з наступним висновком: «...проблеми етнотериторіального розвитку є найбільш важливими для державного розвитку. Їх розв'язання залежить від політики національної держави, яке продовжує залишатись посередником між регіонами та наднаціональними органами. Зважена етнорегіональна політика – найкращий засіб від сепаратизму, екстремізму сецесії». Водночас «чи не найважливішим фактором, який посилює сепаратистські етнічні рухи, виступає європеїзація, що викликає процеси регіоналізації. яка своєю чергою, означає посилення та впливу регіонів, а не національних держав» [22, с.8].

Насправді, подібна конструкція є принципово нежиттєздатною, оскільки підриває фундаментальні засади самоорганізації будь-яких людських соціумів: патріотична здатність до консолідації будується на ієрархізованій вертикалі, чітко сформульованій Ф. Лістом.

Занепад націоналізму як каталізатор європейського розколу

Але що все зазначене вище означає для стану прикордоння держав постійних членів ЄС? Розмивання національних міждержавних кордонів робить *все більш невизначеним статус цієї те-*

риторії, сприяє її об'єднанню з ще донедавна закордонними ареалами за культурно-історичними, етнічними ознаками та традиційно господарськими зв'язками, ще більше сприяючи падінню ролі і статусу суверенної національної держави (особливо в країнах, що, подібно до України, так і не стали повноцінними модерними політичними націями). Адже внаслідок зростання всередині кожної країни, де реалізується сучасна європейська регіональна політика, що, так чи інакше, набуває ознаки сепаратистської, з'являється тенденція до територіальної фрагментації. Це обумовлено додатковим територіальним поділом, згідно з яким до традиційних адміністративних одиниць, межі яких чітко прописані у нормативних документах, додаються визначені Брюсселем за велими абстрактними критеріями регіони з новими розмитими кордонами, які можуть включати один або декілька адміністративних округів, які все більше аморфізуються, все меншою мірою оточуючи та обмежуючи юридично зафіксований внутрішньодержавний простір. А це, своєю чергою, призводить до парадоксальної ситуації: з одного боку, різко зростає кількість нових, вже неофіційних, прикордонь по периметру нових територіальних поділів, а з іншого – ці території зменшуючись в розмірах, набувають надто специфічних рис для того, щоб по відношенню до них можна було проводити загальнодержавну політику. Тим більше, що чисельність подібних зон різко зростає, а значення кожної з них у загальнонаціональному економічному, соціальному та культурному масштабі, відповідно, зменшується. Водночас, кожне подібне неофіційне «прикордоння» будь-якої миті може стати прифронтовою зоною у територіальних громадянських конфліктах на національному та соціальному ґрунті, каталізуючи сповзання країни до громадянської війни та повної руйнації державного суверенітету.

Отже, можна зробити наступний висновок: концепція «Європа регіонів» в цілому негативно позначається на стані прикордоння європейських країн, що в межах загальної антинаціональної політики в межах ЄС не зміцнює, а навпаки, суттєво підриває потенціал всього Союзу. Тому, до речі, дуже прикро, що в абсолютній більшості публікацій українських авторів так званий NUTS розглядається в кращому разі у нейтрально некритичному ключі, а у гіршому – в ключі безапеляційно позитивному.

Причому за моїм глибоким переконанням, в межах сучасного ЄС саме через підрив його фундаменту – національної держави небезпека руйнуючої деструкції «спільного європейського дому», лише посилилась. Прямим підтвердженням цієї тези є те, що на рівні Євросоюзу зростання сепаратизму має місце майже в кожній з країн-учасниць (вже не кажучи про розрізані «по-живому» колишні республіки Югославії). «У Європі фактично немає жодної країни, яка б не стикалася з проблемою сепаратизму»[13]. Причому вимоги коливаються в діапазоні від надання більших регіональних прав і офіційної автономії до відокремлення. Якщо більш конкретно, то в Італії це Паданія та Південний Тіроль, Данії – Фарерські острови, Франція – Корсика, Бельгії – Фландрія, Німеччині – Баварія, Польщі – Сілезія. І хоча Велика Британія офіційно вийшла з ЄС, претензії на відділення Шотландії, Уельсу, Північної Ірландії також можуть стати дуже негативним прецедентом для України, в якій вказані проблеми також набувають все більшої гостроти».

На мій погляд, така ситуація насамперед обумовлена тим, що, попри декларовану Лісабонським договором (або договором про реформування Європейського Союзу) та задекларовану в усіх програмних документах основну мету цього об'єднання – зміцнення суверенітету кожного з постійних членів за рахунок підтягування рівня соціально-економічного та культурного розвитку до стану найбільш розвинених держав і насамперед Німеччини – ця мета не тільки не досягнута, а, навпаки, виразно спостерігаються протилежні негативні тенденції. Для підтвердження подібного висновку наведу три інтегральних показника, що одночасно віддзеркалюють перманентне зниження рівня та якості життя у Європейському Союзі. Так, за прогнозами Евростату, сумарний державний борг ЄС «У 2021 році... зросте до 102,3% і продовжить зростання у 2022 році. У 27 країнах ЄС ситуація ще гірша: їх сумарний держборг прогнозується у 2020 році на рівні 104,4% ВВП, у 2021 році – 111%, в 2022 – 113,7%. ...Загалом 19 країн зони євро у 2020 році будуть мати держборг більше 100% ВВП, і тільки у п'яти з них держборг буде нижче 60% ВВП, як цього вимагає базовий документ зони євро – Пакт стабільності та зростання»[21].

Причому уже у 2016 році, тобто ще до початку епідемії коронавірусу, на яку зараз намагаються списати всі негаразди, цей показник перевищував вимоги більш як на 20%, що є свідченням довго-

тривалої тенденції зниження базових економічних показників[45]. Це означає що велетенське навіть не політичне, а геополітичне об'єднання, яке створювалось під гаслами забезпечення неухильного стирання перепаду у базових соціально-економічних показниках всіх країн-учасниць та всезагального процвітання народів, мешканці яких все більшою мірою будуть себе ідентифікувати як «громадяни Європи», спостерігається не тільки невпинне падіння рівня життя (у поточний момент більше 20% (понад 110 млн.) громадян країн членів ЄС проживає за межею бідності» [20]. Одночасно відбувається вкрай небезпечна деградація всіх соціальних інститутів, включаючи інститут сім'ї, який забезпечує елементарне демографічне відтворення національної спільноти, а, значить, і існування держави як такої. Останні статистичні показники свідчать, «що у 2017 році у 34% домогосподарств ЄС проживали самотні дорослі без дітей. Ця цифра зросла на 3% порівняно з 2010 роком»[19]. Причому поки що не проглядається жодних реальних перспектив подолання цих вкрай небезпечних симптомів. Навпаки, подібна статистика лише підтверджує фундаментальні прогнози Т.Сарацина, сама назва якої «Німеччина самоліквідується» вже говорить сама за себе[50]. А також, ще раніше, Г. Хайнзона [80]. Причому в даному випадку загальноєвропейські показники демографічного занепаду виступають лише віддзеркаленням принципово хибних базових світоглядних цінностей всієї євроатлантичної спільноти, що свідчать про підтвердження трагічного шпенглерівського прогнозу щодо початку стадіального занепаду західної цивілізації як такої, що буде супроводжуватись жахливими виродженням англосаксонського етносу (в цьому плані вельми показово, що назва фундаментального твору мислителя «Der intergang des abenlandes», тобто «Занепад західного світу» часто перекладалась як «Занепад Європи»).

Йдеться про реальну перспективу повного переродження самого західного світу, його перетворення на велетенську зону панування нового ісламського халіфату, тобто теократії, що знову занурить людство не просто у «темні часи» середньовіччя, а у нову теократичну форму тоталітаризму, та позбавить його всіх технологічних та культурних надбань людства, створених протягом всієї попередньої історії (подібні процеси втрати власної національності титульним американським етносом, і з тих самих причин,

відбуваються і в США, що, судячи з подій останніх років, також вже реально загрожує їх існуванню, С.Хантінгтон праці «Хто ми? Виклики американській національній ідентичності» (2004) та П. Б'юкенен у праці «На краю загибелі» (2006).

Отже, в даному випадку фактично вже можна говорити про глибинну системну кризу моделі спільної Європи, побудованої за лекалами загальносвітового глобалістського проекту. Основні пріоритети цього проекту спрямовані на те, щоб на тлі все більшої бюрократизованості наднаціональних політичних та економічних інститутів жорстко регламентувати всі сфери державного життя. Також вони свідчать про прагнення космополітично орієнтованих брюсельських політиканів нав'язувати європейським народам, що об'єднались задля піднесення ідеалів демократії та правової держави, принципово несумісні з ними, цілковито хибні світоглядні цінності та морально-правові норми. Йдеться про пропаганду пресловуті мультикультуралізму, гендерної рівності, ювенільної юстиції тощо, що насправді означає дискримінацію представників титульних європейських етносів, національна ідентичність яких несумісна з принципами ісламського теократизму, а також підрив традиційних цінностей родинного життя, спрямованих на народження та виховання дітей в дусі раціоналізму, секуляризму та модерного націопатріотизму (нагадаю, що в Україні гей-паради проводяться регулярно і з величезною помпою).

Це, своєю чергою, передбачає, зокрема, відділення церкви від правової держави, не тільки віротерпимість, а толерантне ставлення до інакомислення, включаючи атеїстичні переконання (що, не в останню чергу, стало причиною Brexit – виходу Великої Британії з Євросоюзу). Отже, на практиці подібна загальноєвропейська політика фактично заохочує засилля в Європі ворожих засадам західної демократії та невід'ємних прав і свобод людини.

Слід наголосити, що всі ці міркування мають безпосередній зв'язок з темою даного дослідження. Адже я вже неодноразово писав про те, що вся стратегія нинішньої моделі безнаціональних «Сполучених штатів Європи», яку закладали «батьки-засновники» типу Ж. Моне, Р. Шумана та В. Жискар д'Естена і проти якої свого часу свого часу категорично виступав один з найбільш видатних політиків не тільки Франції, а й сучасності, Ш. де Голль, в принципі несумісна з деголлівською ж ідеєю «Європи Батьківщин»[69].

Справді, про яке прикордоння взагалі може йтися за ситуації активної реалізації не державної, а саме наддержавної політики, спрямованої на підрив національного суверенітету та максимальне розмивання національних кордонів, з перспективою поступового їх перетворення на суто номінальний чинник міжнародного життя?! Вже не кажучи про те, що все більша кількість легальних і нелегальних мешканців Європи з Близького Сходу не тільки відкрито оголошують себе у якості прихильників ісламського фундаменталізму, а й ведуть відповідний спосіб життя, ідентифікуючи себе не з національною, а за релігійною, тобто свого роду неоімперською, ознакою, для якої будь-які кордони лише перешкода на шляху до світового панування.

Українська економічна стратегія збереження і захисту прикордоння

Актуальність попереднього аналізу обумовлена тим, що в силу розглянутих вище історичних та геополітичних обставин, в поточний момент 19 із 25 регіонів України є прикордонними. І при цьому їхня сукупна площа становить близько 77 % усієї території держави. На сьогодні на території України діють 9 єврорегіонів, а саме: «Буг» (Україна, Польща, Білорусь), «Карпатський єврорегіон» (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), «Нижній Дунай» (Україна, Молдова, Румунія), «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія), «Дніпро» (Україна, Росія, Білорусь), «Слобожанщина» (Україна, Росія), «Ярославна» (Україна, Росія), «Донбас» (Україна, Росія). У 2008 р. за ініціативою Ради Європи було утворено Чорноморський єврорегіон. І знову, за задумом цього поділу, транскордонне співробітництво у вигляді єврорегіонів по усьому периметру державного кордону України дозволить у майбутньому успішно вписати Україну в Євросоюз у якості постійного члена.

Спробуємо, враховуючи попередній розгляд проблеми кордонів та прикордоння на загальноєвропейському рівні, з'ясувати головні параметри стратегії захисту державних кордонів та облаштування прикордоння на тлі агресивного наступу східного і західного типів вже «постмодерного» імперіалізму на політичну націю як таку та визначити деякі особливості ефективного супротиву всім типам потенційної агресії проти України. При цьому до-

водиться визнати, що ці контранексійні заходи потрібно розробляти враховуючи, що за тридцять років існування в якості визнаної міжнародним правом незалежної держави *в Україні так і не створено політичну націю. Більше того, на наших очах титульний етнос продовжує втрачати свої особливі ментальні ознаки і чисельно стрімко зменшується.* Це відбувається не тільки через прискорені депопуляцію та еміграцію, а й через втрату громадянами своєї етнонаціоїдентичності.

Насамперед не підлягає сумніву, що важливою складовою прикордонної політики будь-якої держави, спрямованої на посилення її суверенітету, має стати такий процес врегулювання конфігурації державних кордонів із сусідніми державами, який би максимально враховував інтереси прикордонних мешканців і, особливо, прилеглих до державного кордону територій, на яких компактно проживають національні меншини. Саме тому така ретельно прорахована система дій має передбачати можливість максимально спрощеного механізму перетину державного кордону та спілкування історично та ментально взаємопов'язаних соціальних груп, що опинились по обидва боки кордону.

Очевидно, що єдиний ефективний метод досягнення спокою та злагоди на своїх кордонах – це забезпечення все більш тісного взаємовигідного співробітництва в усіх сферах суспільного життя з прикордонними державами, і, тим самим, максимально сприяння припинення їх зазіхань на наше прикордоння, яке нерідко колись перебувало в складі сусідніх країн. Ця проблема має два системних виміри: прагматичний та альтруїстичний. В першому випадку йдеться про переконливе обґрунтування «не на словах, а на ділі» вигідності для протилежної сторони налагоджування тісних взаємозв'язків насамперед у економічній, політичній та військовій сферах. У другому, – насамперед про важливість формування та підтримання в країнах, у повному сенсі побратимах, спільних ціннісно-гуманістичних, а значить і патріотичних мотивацій як на рівні еліт, так і на рівні пересічних громадян.

Йдеться про те, що найбільш ефективний засіб ставлення до власної країни як потенційного рівноправного партнера у будь-якій формі міждержавного зближення – це проведення реальних комплексних економічних та соціальних реформ, *яке вже стільки раз проголошувалось в нашій державі, але в реальності, так і не*

розпочалось. Причому на противагу до постійного торочення про «непопулярність реформ», історичний досвід країн «економічного дива» незаперечно свідчить, що справжні реформи, що супроводжуються викоріненням антисоціальних та антинаціональних елементів економічними, а у разі необхідності, й силовими засобами кримінального покарання, дуже швидко приносять перші позитивні плоди. А покращення рівня та якості життя українських громадян (що, крім всього іншого стимулюватиме повернення наших співвітчизників із-за кордону) має вирішальне значення для нанесення непоправної репутаційної шкоди російському імперіалізму, що є чи не найважливішою умовою повернення до складу України Донбасу та Криму.

Поки що, як це не прикро, Україна розвивається за протилежним сценарієм нещадного пограбування всіх ресурсів купкою комрадорів та клептократів, що жодного разу не отримали гідного опору з боку суціль корумпованих правоохоронних органів нашої держави (кількість яких коштом якості «зростає як на дріжджах»). Ці антинаціональні сили ведуть неоголошену «війну на знищення» проти свого народу. Причому це відбувається як за активного сприяння російської присутності не тільки у вищих ешелонах влади та армії, а й у тіньовому бізнесі (лише за офіційними, явно неповними даними, 13 тисяч бізнес структур, які виведені з України прибутки використовуються і в тому числі і для остаточного донищення української державності)[47]; а також спекулятивно банківського капіталу, для якого Україна в якості вічного боржника більш бажана, аніж Україна – гідний конкурент на світовому ринку.

Зрозуміло, що за потужного розвитку української економіки Росія просто не наважилась би на агресію по відношенню до справді процвітаючої, а значить сильної в економічному, воєнному і навіть моральному планах держави на своєму кордоні. Сьогодні ж кількість справді патріотично налаштованих, а, отже, готових на жертви заради власної держави, українських громадян зменшується. Це відбувається як внаслідок їх загибелі у безпосередніх бойових зіткненнях з російським агресором, так і розчарування в тому антиукраїнському «правлячому класі», який більшою чи меншою мірою панує фактично з моменту проголошення державності.

Якщо ж говорити безпосередньо про територію прикордоння, то тут варто звернутись до досвіду національних держав зі зміцнення власних кордонів за допомогою економічних механізмів та *апеляції не стільки до духовних цінностей, скільки до матеріальних інтересів*. Безсумнівно, насамперед таким потужним засобом їх задоволення є, знов таки, створення реального, максимально всеохоплюючого, ринкового простору в масштабах власної держави. Адже, на протилежність до будь-якого імперського штучного економічного взаємопов'язування різних регіонів через технологічну залежність підприємств повного циклу, розташованих в різних кінцях *наддержави, реальні механізми ринкового поділу праці справді є потужним інтегруючим чинником*.

Крім всього іншого, запуск максимально вільної конкуренції дозволяє більш раціонально, в тому числі й територіально, розмістити промислові потужності, забезпечити більшу ефективність, *а, значить, і підтримати зацікавленість у постійному проживанні на території свого народження та утриматись від еміграції*. Повноцінний національний ринок, породжуючи зацікавленість суб'єктів підприємницької діяльності в активній участі в різноманітних обмінах як у якості виробника, так і споживача товарів і послуг інших учасників поділу праці, попри все перепони, буквально втягує периферію, в тому числі прикордонну, в глибину території. *А це, безумовно, призводить до того, що навіть мешканці віддалених територій більшою мірою відчують себе повноцінними громадянами держави*. Причому залежність власного добробуту від активної участі у внутрішньому державному економічному житті та впевненість у завтрашньому дні виступають потужним стимулом для того, щоб пов'язати стратегію свого життя з країною, в склад якої дана межа, і навіть спірна, територія увійшла порівняно недавно.

Також економічна децентралізація дозволяє максимально врахувати ті економічні переваги, які виникають внаслідок тієї чи іншої регіональної спеціалізації у сфері виробництва або розподілу матеріальних благ, ця у повноцінній ринковій економіці приносить додатковий зиск жителям будь-якого, в тому числі і прикордонного регіону, оскільки рівень доходів його мешканців в ідеалі повинен залежати від питомої ваги території у наповненні загальнодержавного бюджету (чого також поки що практично не спо-

стерігається в Україні). Зокрема, прикордонні області зазвичай пов'язані з морськими чи сухопутними терміналами, хабами та транзитними коридорами, через які проходять великі транспортні потоки, що також сприяє додатковому наповненню місцевих бюджетів.

Нарешті, реальне ринкове середовище, з'єднуючи всю країну інтеграційними зв'язками сприяє згладжуванню міжетнічних напружень, сприяючи домінуванню загальногромадянської ідентичності. А це є головною передумовою формування політичної нації. Однак, ситуація в Україні з реалізацією економічних переваг загальнонаціональної консолідації, особливо по відношенню до територіальної периферії, є вкрай незадовільною. Тотальний монополізм у всіх сферах економіки, який призвів до створення справжніх мафіозних кланів буквально у всіх сферах суспільного життя, панування корумпованого центру над будь-якими регіонами та його тотальний контроль над бюджетними та грошовими потоками аж ніяк не сприяє появі описаних вище позитивних тенденцій. Зокрема, в Україні існує безпрецедентна нерівномірність територіального розміщення промислових та демографічних ресурсів, а також рівня життя центру та периферії, **причому особливо саме прикордонної**. Так, в цілому по Україні у 2019 році наявний дохід у розрахунку на одну особу складав 67 528 гривень, (а середня зарплата штатних працівників 10 497 гривень). Водночас, на західний ділянці державного кордону, що межує з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Молдовою та Білоруссю (загальна протяжність державного кордону 1814,257 км), розташовані 6 прикордонних областей (Волинська, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька) та, відповідно, 31 прикордонних районів України. При цьому у Волинській області наявний дохід у розрахунку на одну особу складає 52 879 гривень (за середньої заробітної плати 8663 гривні); у Львівській області наявний дохід у розрахунку на одну особу – 65 691 гривень (за середньої зарплати у 2019 у 9 271 гривні); У Закарпатській області наявний дохід у розрахунку на одну особу – 47 495 гривень (середня зарплата 9202 гривні). Івано-Франківська область: Наявний дохід у розрахунку на одну особу: 55 537 гривень (за середньої зарплати у 8817 гривень); Нарешті, Чернівецька області наявний дохід у розрахунку на одну особу – 48 255 гривень (середньомісячна зарплата

штатних працівників найменша серед усіх областей – 8 066 гривень).

Далі, східні прикордонні Донецька, Луганська, Харківська та Сумська області (загальна протяжність ділянки 1430,66 км по лінії розмежування – 396). Якщо не рахувати окупованих областей, пристойні показники лише у Харківщини (традиційно потужного промислового району): *наявний дохід у розрахунку на одну особу – 65 534 гривні, втім і тут середня заробітна плата нижче середньої по Україні – 9 081 гривня). А от в Сумській області уже наявний дохід у розрахунку на одну особу: 65 310, а середня заробітна плата всього 8 579 гривень, що, знов таки, наближається до найнижчих показників по країні.*

Що ж до столиці, то Київ являє собою яскравий приклад міста метропольного типу, що подібно до ракової пухлини *буквально пожирає не тільки економічний, а й людський, інтелектуальний і навіть екологічний потенціал країни* (наявний дохід у розрахунку на одну особу – 165 054 гривні. При цьому у Києві й найвища середня заробітна плата – 15776 гривні). А хто, наприклад, підраховував кількість споживання води у столичному мегаполісі, який вже нагадує «кам'яні джунглі», або величезні обсяги сміття, яке породжує все нові несанкціоновані звалища?!

Також Київ в період 2004-2014 років забезпечував 50 відсотків сукупного приросту валового внутрішнього продукту України. У 2014-2018 роках на м. Київ та Київську область припадав 61 відсоток загального економічного зростання. У 2017 році 14% підприємств всієї економіки розташовані у столиці (очевидно, ці явно цифри занижені). Також показником регіональної нерівності є, інтенсивне зростання не тільки столиці, а й прилеглих агломерацій, яке відбувається протягом останнього десятиріччя. Так, за даними аналітично-дослідницького центру «Інститут міста», щодня на роботу в Київ приїжджають понад 560 тисяч жителів передмістя, тобто 32% населення всієї Київської області.

Висновок із всієї цієї статистики вкрай невтішний «Нерівномірність розвитку регіонів загрожує цілісності України, адже призводить до розбалансування... Зростання таких розривів і диспропорцій призводять до міграції і впливу трудових ресурсів, особливо з прикордонних, сільських територій, монофункціональних міст»[32].

Зрозуміло, що всі ці українські «новації» в економічній та політичній царинах призводить до поляризації рівнів та стилів життя не тільки державного прикордоння, а прикордоння міського з містами-мільйонниками і особливо із столицею країни. Що ж до провінції, то області, які знаходяться у межах смузі все відвертіше орієнтуються на держави по той бік кордону, з якими в українському випадку їх пов'язує історичне та етнічно-культурне минуле. Чого лишень варте масове отримання угорських та румунських паспортів мешканцями відповідних частин прикордоння.

Місьцеве самоврядування проти адміністративно-бюрократичного блефу

Що ж стосується політичного виміру протидії сепаратистським тенденціям на регіональному і, особливо, прикордонному рівні, то він безперечно пов'язаний з ефективною реформою місцевого самоврядування, яка, що показово, отримала в Україні назву реформи адміністративно-територіальної. Зрозуміло, що і цілі такої «реформи» сформульовані не вірно. Адже насправді в країнах, що реально будували консолідовану політичну націю, йшлося зовсім не про так звані дерегуляцію, децентралізацію і навіть зміну перерозподілу коштів на користь регіонів, про які ось уже 15 років воляють можновладці кожної наступної каденції в Україні (насправді цей розподіл не в останню чергу є нічим іншим, як формою все того ж розпилення бюджету за допомогою змови між корумповано-бюрократичною верхівкою «вертикалі» та місцевими «феодальними баронами», а точніше «хресними батьками») [66].

Завдання ж справжньої реформи органів прямої демократії має полягати у поєднанні *громадянського суспільства з громадівством як формою реалізації безпосередньої демократії на низовому рівні, що є основою справжнього народо-владдя у повному сенсі цього слова, позаяк забезпечує формування політичної ініціативи саме на антиімперських засадах «знизу – нагору»*. Подібне реформування в душі європейських комунальних засад передбачає розвиток кожної громади як вбудованого в політичну систему і, водночас незалежного, органу створеного за власної ініціативи місцевого населення, що функціонує в режимі міжособистісного спілкування її членів. Окрім терміну «громада», тобто спільнота,

сила якої полягає саме в її єднанні, суть подібного само-врядування передається словом «комуна» і, особливо, визначенням «за-друга», що прийняте у деяких східноєвропейських країнах.

Очевидно, що подібний підхід несумісний із знеособленням, до якого веде так зване чисельне укрупнення цих потенційних осередків справжнього народовладдя, яке з метою вихолощення будь-яких елементів самоорганізації громадян вже не один рік проводить кожний наступний клан, що приходить до української влади. Більше того, всі без виключення «реформи» подібного стибу робляться «народними обранцями» якраз з метою максимального нівелювання засад справжньої модерної демократії, а, значить, і повноцінної нації, тими, кому вже давно місце на смітнику історії. Сама ж реальна реформа передбачає побудову дуже складної ієрархії взаємопов'язаних політичних інститутів, фактично створення додаткової особливої владної вертикалі за схемою «громада» – «повіт» – «земля» (у європейському варіанті також «край», «провінція», «графство», «кортес» тощо) – Сенат. Причому верхня палата має стати зовсім не палатою регіонів, що насправді приведе до ще більшої автаркізації територій (а в кінцевому підсумку до їх сепаратизації), а саме політичним інститутом справедливого і рівного громадського представництва, передбачаючи при цьому і врахування інтересів та захист переконань мешканців прикордоння. Саме Сенат повинен функціонально доповнювати нормативно правове регулювання державних процесів за допомогою природного або звичаєвого права, що має величезне значення для забезпечення не тільки професіоналізму, а й моральності будь-якої політики, що дозволяє забезпечити максимальне врахування рівноправності всіх громадян незалежно від місця їх проживання навіть в умовах унітарної держави[73]. (Як відомо, у 2000 році запровадження Верхньої палати було підтримане всеукраїнському референдумі, але ця ініціатива мала на меті не забезпечення належного представництво громад, а, навпаки, подальшу узурпацію влади Л. Кучмою).

Таким чином, пропонований механізм територіального структурування країни не має нічого спільного з регіоналізацією в стилі колишньої промосковської «Партії регіонів». Класичним прикладом конструктивного унітаризму, який водночас надає рівні права всім регіонам, є Франція, де забезпечення національної єдно-

сті, покладене в основу державної політики, передбачає інституціональні практики узгодження жорстокої владної вертикалі з активними регіональними структурами та територіальними інститутами самоврядування. Це забезпечує розвиток ініціативи знизу від первинних осередків, базованих на міжособистісних стосунках об'єднаних у комуни громадян – політичної і соціальної самоорганізації на неформальних, засадах, які ніколи до кінця не можуть бути унормовані [72, с.259-263].

Усього різних за чисельністю комун в цій країні нараховується близько 37 тис. Важливо, що депутати від комун за чисельністю у багато разів перевершують інші категорії виборців, тобто сенаторів практично обирають саме представники комун. Адже депутати верхньої палати парламенту обираються за департаментами колегіями виборців, що складаються з обраних у департаменті депутатів Національних зборів (близько 600), регіональних і генеральних радників (понад 3 тис.) даного департаменту та делегатів муніципальних рад або їхніх заступників (близько 108 тис.). При цьому кантони, які до певної міри відповідають статусу німецьких земель, іспанських кортесів або британських графств, являють собою історико-географічні етно-одиниці та використовуються як виборчі округи для виборів до ради департаментів.

Вибори сенаторів, таким чином, в основному триступеневі: спочатку обираються муніципальні радники, потім вони зі свого середовища обирають представників у виборну колегію і, нарешті, ці представники беруть участь у виборах сенаторів. Вибудовується своєрідний представницький ланцюг: комуна – кантон – департамент – Сенат. *Верхня палата парламенту постає, відтак, як орган представництва не мажоритарних округів або незрозуміло за яким принципом структурованих регіонів, а етно-культурно самобутніх історичних земель і спирається на політично і соціально активні місцеві громади.* Цій не мажоритарній, не регіональній, а, можна сказати, Верхній палаті комун Де Голль надавав величезного значення: за Конституцією П'ятої Республіки в разі неможливості виконувати покладені на нього обов'язки Президентом держави, повнота влади тимчасово переходить до Голови Сенату.

Отже політичний аспект покращення регіональної політики не має нічого спільного зі спробами федералізації чи, тим більше,

конфедералізації української державності, а, навпаки, – спрямований на забезпечення її непорушності державних кордонів та збереження її територіальної цілісності. Поєднання ж державного управління і самоврядування дозволяє акумулювати творчу енергію об'єднаних громадян у напрямі реалізації загальнонаціональних трендів і програм, блокує появу сепаратистських тенденцій.

Культурна та мовна концепція розвитку прикордоння

Якою ж має бути національна політика в царині культури та мови, здатна ефективно запобігати будь-яким гібридним інсинуаціям прямих та потенційних агресорів (особливо сепаратистським проявам в зоні прикордоння)? До того ж, приймаючи до уваги цілком реальну перспективу прийняття вже в недалекому майбутнього нинішньою «ною старою» владою. поки що конституційно забороненого, подвійного громадянства [64].

Почну з того, що загальновідомою, необхідною, але недостатньою, умовою тут є створення та юридичне оформлення механізмів транскордонного співробітництва для забезпечення можливості вільного спілкування громадян різних країн, що проживають по обидва боки державного кордону (особливо представників етнічно спорідненої спільноти, включаючи правила взаємних відвідин родичів по обидва боки спільного кордону).

Також неприпустимим є запровадження, під приводом необхідності збереження територіальної цілісності, будь-яких дискримінаційних заходів, спрямованих на стирання крайових особливостей прикордонного ареалу, в тому числі викорінення існуючих діалектів або навіть недержавної мови та норм поведінки, що оформились у ментальні норми або релігійні переконання, за попередньої історії цих територій. Зокрема, в межах ефективної реалізації вже згадуваної вище білінгвічної стратегії варто максимально сприяти *розвитку мови і культури прикордонного етносу навіть у випадку, якщо йдеться про його спорідненість з мовою титульного етносу сусідньої держави*. Адже всі особливі фольклорні традиції та кожна говірка збагачує в тому числі модерну національну культуру, не просто надаючи їй додаткового колориту, а й несе в собі важливі свідчення духовної неповторності даної

спільноти. Тут напрошується порівняння зі значенням видового багатоміття для збереження живої природи.

Зокрема, показово, що у тій же сучасній Франції, де вчені нарахували 75 так званих регіональних мов, політика ставлення до них докорінно змінилась: «Лінгвісти вважають, що у Франції існує близько 75 діалектів! Серед них деякі вкладаються в школі, як, наприклад, окстанський, бретонський, баскський, корсиканський, ельзасський бо деякі меланезійські мови, такі як таїтянська... Щорічно у Франції 400 000 школярів вивчають регіональні діалекти у державних та приватних школах. Важливо, щоб діти могли вивчати який-небудь шкільний предмет на регіональній мові та складати в наступному іспит на отримання бакалаврату. Якщо не приділяти пильну увагу та не підтримувати викладання цих мов Франція втратить своє багате лінгвістичне багатоміття та спадок» [15]

Дуже гостро ця ж проблема стоїть і в Україні, де, з одного боку, існує велика площа прикордоння, що історично входило до складу сусідніх держав, а з іншого, – формування самої української нації, яке завжди відбувається на засадах саме титульного етносу, м'яко кажучи далеко від завершення. Як наслідок – *стрімко наростаючий антагонізм між основним носієм державної ментальності та етноідентичності, а також державної мови і етнокультурами національних меншин*. Звідсіля і виникнення недавнього конфлікту у прикордонному Карпатському регіоні, проти сепаратистських замірянь якого, якщо бути відвертим, і спрямований, нещодавно прийнятий Закон «Про освіту» (особливо стосовно його сьомої статті «Про мову»). Як відомо, навколо доцільності запроваджених в ньому норм і досі продовжують «ламатись списи». Нагадаю, що згідно з положенням цього законодавчого акту «Особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини»[26].

Саме це положення викликало бурхливу негативну реакцію у тих районах прикордонного Закарпаття, де переважає саме угорська мова (хоча цей регіон також межує зі Словаччиною та Румунією (загалом на Закарпатті угорці складають більшість населення лише у Берегівському районі, а також до цієї національності належить близько третини населення в Ужгородському та Виноградів-

ському районах). До того ж на Закарпатті найбільша угорська громада – близько 12% населення. Компактно проживаюча румунська громада складає приблизно 2,5% населення, а Глава МЗС Румунії також назвав "нормальною практикою" видачу українцям румунських паспортів[12]. Водночас «Румунія також хвилюється за майбутнє нацменшин в Україні через закон про освіту»[61].

При цьому ані у місцевих захисників угорської мови і культури, ані у їхніх закордонних покровителів в самій Угорщині, які вважають, що даний закон зовсім порушує права угорської меншини, не виникає жодних сумнівів щодо законності активного заохочення розповсюдження угорських паспортів серед українських громадян. Більше того, дехто з борців за «європейські регіональні цінності» навіть заявляє, що згаданий вище закон порушує навіть український Основний закон, а саме статтю 6 української Конституції "Про національні меншини в Україні", яка гарантує використання рідної мови та навчання нею.

Також борців за права і свободу представників угорського та румунського етносів зовсім не турбує, що рівень вивчення державної мови в їх регіоні в тих же дитсадках та інших комунальних установах, такий, що «за офіційною статистикою Українського центру оцінювання якості освіти, у 2016 році понад 36% випускників Закарпаття здали зовнішнє незалежне оцінювання з української мови з результатом від 1 до 3 балів за 12-бальною шкалою. Значить вищу освіту ці діти збираються здобувати за межами власної країни»[40].

І це за умови, що насправді у своєму кінцевому вигляді Закон «Про освіту» максимально йде назустріч національним меншинам. В ньому передбачається три моделі вивчення української мови. Згідно з першим варіантом для корінних народів України, що не проживають у мовному середовищі своєї мови та не мають держави, яка цю мову захищала б та розвивала, навчання мовою корінного народу відбуватиметься з 1 по 11 (12) клас паралельно з ґрунтовним вивченням української мови. Згідно з другою моделі – для шкіл з навчанням мовою національних меншин, мови яких належать до мов ЄС (залежно від мовної групи та мовного середовища проживання) разом із вивченням державної передбачається навчання рідною мовою у початковий школі. Зокрема, у 5 класі не менше 20% річного обсягу навчального часу має викладатись українською з поступовим збільшенням обсягу, щоб у 9 класі досягти позначки у

не менш ніж 40% предметів, які вивчаються державною мовою; зі старшої школи не менш ніж 60% річного обсягу навчального часу в цих закладах має викладатися державною мовою.

Нарешті, третя модель яка працюватиме для решти національних громад України, стосується національних меншин, мова яких належить до однієї з українською мовної сім'ї, а також для тих, що проживають переважно в середовищі власної мови (російська мова). Там початкова школа також буде мовою меншини разом із вивченням української, а з 5 класу не менш ніж 80% навчального часу буде викладатись державною мовою.

Важливо зазначити, що практично всі борці за збереження етноідентичності прикордоння як на заході, так і сході нашої держави посилаються на «Європейську хартію регіональних мов або меншин». Але, за моїм переконанням, головна проблема полягає якраз в тому, що цілком в дусі концепції Європи регіонів, цей документ також спрямований на реалізацію проекту денационалізації модерних держав. Адже згідно з статтею 5 цієї «Хартії» з назвою «Існуючі зобов'язання» головне обмеження сепаратистської діяльності, в тому числі прикордонних регіонів, сформульоване у гранично абстрактний спосіб: «Ніщо у цій Хартії не може тлумачитися як таке, що передбачає будь-яке право займатися будь-якою діяльністю або здійснювати будь-які дії, що суперечать цілям Статуту Організації Об'єднаних Націй або іншим зобов'язанням за міжнародним правом, включаючи принцип суверенітету і територіальної цілісності держав». Саме тому, попри постійні ритуальні повтори в цілому документи «сторони зобов'язуються», фактично зобов'язання в односторонньому порядку несе лише так звана Договірна Держава по відношенню до Ради Європи, а остання виступає безапеляційним заступником національної меншини, в той час як вищезгадане забезпечення суверенітету та територіальної цілісності «Договірної держави» в цьому документі практично не прописане[23].

Від багатьох народностей до єдиного Народу

Очевидно, що виключно примусові заходи мають вельми обмежений вплив на прояви ізоляціонізму прикордонних (і не тільки) регіонів. Тим більше, в тій скрутній ситуації, в якій сьогодні

опинилась Україна. А тому держава, так чи інакше, повинна продемонструвати своє розуміння проблем, що виникли у зоні прикордоння, та засвідчити своє приязне налаштування країні чи країнам, які підтримують з цим прикордонням етнокультурні, економічні, освітні зв'язки. Причому, насправді подібні аспекти державної національної політики далеко не вичерпуються дозволом збереження ритуалів та традицій, притаманних постійним мешканцям межових територій (і навіть святкування знаменних для сусідньої держави дат або ж у випадку їх шанування в зоні прикордоння). Недостанім є і проведення різноманітних «днів дружби», пов'язаних із визнанням духовного спадку держав, з якими існує спільний кордон.

Що ж може виступити, так би мовити, цементуючим чинником за умови максимального заохочення етнокультурної та мовної різноманітності у тій же зоні прикордоння? *Насамперед, постетнічні форми національної самоідентифікації, які пов'язані зі отождненням, злиттям у емоційному світовідчутті громадян не за паспортом, а за покликанням, родини, батьківщини (з наголосом на першому складі), вітчизни з рідним краєм, малою батьківщиною, а рідного краю відповідно – з Батьківщиною (рос. Родиной), Вітчизною.* Отже, в даному випадку вже йдеться не про раціональну національну ідею як проект, мету, нарешті певну ідеологему, а про світоглядний *ідеал*, реалізація якого неможлива за допомогою написання навіть бездоганної з точки зору національних інтересів політичної програми і створення відповідної політичної організації. Формулювання подібного ідеалу та його реалізація, навіть не на рівні масової свідомості, а скоріше світопереживання, можливі лише за копіткою багатолітньої діяльності в царині освіти і культури, позбавленої будь-якої міфологічно-архаїчної упередженості та заангажованості. Більше того, за великим рахунком необхідно створити в країні духовний клімат, завдяки якому тільки і можуть з'являтися справжні художні шедеври. А кожний, справді видатний твір культури, перефразуючи радянське визначення так званого соцреалізму, має бути «національним за формою та загальнолюдським за змістом». Тобто, в даному випадку, йдеться про максимальний діалектичний синтез образу та смислу, світорозуміння та світовідчуття, нарешті емоцій і розуму (завдяки чому тільки і може існувати так зване високе мистецтво)[74].

На превеликий жаль, за роки незалежності в цьому напрямі не було зроблено нічого або майже нічого. А боротьба з тоталітарними архетипами масової свідомості звалась до спроб підмінити тоталітарну ідеологію відродженою релігією, оскільки знаменита «Нагорна проповідь» буцімто є вищим проявом гуманістичної моралі. Але цього насправді, як, мінімум, явно недостатньо. В тому числі і тому подібне надто консервативне бачення не відповідає богоборським традиціям української філософії та мистецтва починаючи з Ф. Прокоповича та «Енеїди» І. Котляревського (з якими нерозривно пов'язаний неперевершений український гумор).

А духовний консерватизм, легко переростаючи у реакційність, з необхідністю призводить і до відвертої міфологізації української історії, за якої, часто-густо, російське імперське месіанство підмінялось маренням української богообраності в дусі Ю. Шилова, І. Каганця, В. Бебіка тощо. Все це не тільки не стимулює процесу модерного державотворення, а, навпаки, всіляко гальмує його.

Як наслідок – підміна справжнього патріотизму ерзацами екзальтованої проповіді власної історичної виключності, які не мають нічого спільного зі справжнім національним відродженням (і завжди є проявом власної меншовартості). Чого варті лишень безліч бюджетних та напівбюджетних кінематографічних «витворів» на псевдоісторичну тематику, зняті в Україні в останні роки під приводом нагальної необхідності виховувати молоде покоління в дусі ідеалів безкорисного служіння Батьківщині. Зовсім не випадково майже всі ці прояви вже заделогозованого тепер уже «нацреалізму», саме в гірших радянських традиціях, носять відверто кон'юнктурний характер, до якого ще й додається погано прихована відверта гонитвою за державним фінансуванням. Причому найсумніше полягає в тому, що сказане стосується передусім «проектів», що претендують на високохудожнє зображення найдраматичніших подій української історії, в тому числі й національних трагедій останнього часу. Йдеться про так звані «фільми-екшни»: як от, давно, і цілком справедливо, забуте «Помаранчеве небо», «творці» якого зазіхали на художнє висвітлення часів Помаранчевої революції; «Крути 1918» («стрічки, в якій погано все»[29]); нарешті «Кіборги. Герої не вмирають» – фільм, низький творчий ґатунок якого не можуть приховати навіть відверті симпатии цієї теми: «Це той випадок, коли критикувати є за що і дово-

лі жорстко, але язик не повертається висловлювати зауваження»[52]. Цей список можна було суттєво продовжити, розповсюдивши його й на інші жанри «мистецтва часів незалежності».

Як це не сумно і парадоксально, «сучасний» український кінематограф безмежно поступається скоріше не «українсько радянським», а «українсько антирадянським» шедеврам, створеним за часів СРСР. Взяти хоча б недосяжні для нинішніх ремісників від мистецтва «Тіні забутих предків» (у міжнародному прокаті «Дикі коні вогню») С. Параджанова, «Вавілон ХХ» І. Миколайчука, або «Білий птах з чорною ознакою» Ю. Ілленка.

Аналогічне порівняння не на користь часів незалежності можна провести і в царині художньої літератури та поезії, і навіть сучасної музики. Адже поки що ми не маємо ані сучасного В. Сосюри, ані М. Рильського, або П. Тичини, В. Симоненка, чи Ю. Яновського, А.Головка, М.Стельмаха. Вже не кажучи про геніальних вигнанців Є.Маланюка, І. Багряного У., М. Хвильового, В.Підмогильного, У. Самчука або розстріляних і замордованих Є. Плужника, О.Кандибу (Олеся), М. Зерова та десятків, якщо не сотень інших видатних українських митців в усіх видах мистецтва. На мою думку, ні в яке порівняння українські уславлені «гурти» (в тому числі і вакарчуківський «Океан Ельзи») не можуть іти хоча б з творчістю того ж В. Івасюка.

І в цьому плані нам якраз є чому повчитись у наших сусідів. Адже за той же період після отримання власної державності, протягом часу, що пройшов після розпаду СРСР (втім, і за часів його існування) в царині угорського, польського та сербського кінематографу та рок-музики були досягнуті здобутки саме світового рівня, що, водночас, мають потужне патріотично-виховне звучання не тільки для народів, що породили цих митців, а й, насамперед, покоління молодих українців. Достатньо згадати приголомшливий злет угорської рок-музики, зокерма рок-групи «Omega», «Edda Müvek», « Piramis »,« Locomotiv GT »,« Metro »,« Illés »,« Scorpio », «Kormorán». Причому останньому гурту належать блискучі рок-опери, присвячені угорській революції 1848 року і трагічним подіям 1956 року.

Те саме стосується визнаного у світі кінематографу саме країн Східної Європи: угорські фільми «Ноїв ковчег» (2007), «Родичі»

(2006), угорсько-сербська кінострічка «Нічна варта» (2014); фільми Сербії, зокрема «Пастка» (2007), «Гадерсфільд» (2007), «Білий, білий світ» (2010); Чехії – «Темно-синій світ» синява» (2001); польській, зовсім не «героїчні», а екзистенційно-психологічні «Фуга» (2018), «Наднава зірка» (2019), а також польсько-угорська драма «Пісні тих, хто п'є» (2014). Цей список далеко не повний.

А головне, *кожний з цих творчих здобутків є переконливим доказом успішності націотворчих процесів у цих країнах*. І тому вкрай прикро, що часто саме з хибно зрозумілих мотивів захисту української етноідентичності та засудження орієнтації (часто вельми сумнівної) Східно-Європейських країн на путінську Росію всі ці шедеври так і не знайшли гідного поширення та популяризації в Україні.

А між тим, повторюю, на відміну від так званого містечкового або регіонального патріотизму, який часто має ізоляціоністський, а то й відверто автаркічний характер, досвід формування повноцінних націй-держав *незаперечно свідчить, що патріотизм модерного типу являє собою максимальний діалектичний синтез етноунікальної та загальнолюдської складових подібних переконань*. Доказом цьому може бути і модерна європейська та американська історія країн, де саме на основі подібних загальногуманістичних мотивацій, що випливали з власного з особливого почуття або навіть відчуття власної Батьківщини, виникає феномен особливої інтернаціональної солідарності, за якої найбільші патріоти власної Вітчизни *готові захищати зі зброєю в руках суверенність представників іншомовних етносів і навіть боротись із зброєю в руках за незалежність країн, не тільки найближчого закордоння, а тих, що знаходились на інших континентах*. Ось чому надзвичайно важливо у своїй національній політиці добиватись *трансформації мовно особливої етнокультури в складі даної держави, але в загальнонародну культуру*. Взагалі подібне ставлення з боку нашої держави має бути забезпечене не тільки відносно громадян власного прикордоння, а й всіх національних меншин, що проживають в інших, і передусім у сусідніх, країнах

Вже не кажучи про те, що всі перераховані вище визнані на світовому рівні здобутки за тридцять років нашої незалежності повинні були виступити повчальним прикладом успішного використання мистецтва для формування *не просто національної*

свідомості, а саме національних або патріотичних почуттів, без яких жодна політична партія націоналістичного спрямування з найпрекраснішою програмою національного відродження не зможе не те, що взяти владу, а навіть не залишитись на маргінесі політичного життя. Що ми й спостерігаємо сьогодні на тлі розгулу російської шовіністичної пропаганди про буцімто перемогу в сучасній Україні «бендерівського нацизму», яка, на тлі часто недолугої інформаційної протидії, а часто і за її повної відсутності, знаходить певний відгук і на все більше антиукраїнські налаштованих прикордонних територіях.

І саме тому, що в особі перерахованих країн Східної Європи, частина з яких межує з нами, за допомогою путінської агентури відбуваються спроби мало не запросити ці країни до розподілу між собою нашої держави та всіляке заохочення екстремістських елементів наших сусідів на Заході до розпалювання територіальних претензій до нашої держави, так важливо саме на загальнодержавному рівні продемонструвати свою обізнаність в культурному житті та готовність до поширення в нашому інформаційному просторі тих мистецьких досягнень, про які йшлося вище, а також позитивного державотворчого досвіду сусідніх країн. Тим більше, що під великим впливом національної культури цих східно-європейських країн перебувають саме зони нашого західного прикордоння. Метою діяльності цих ресурсів має стати не тільки взаємна культурна інтеграція з нашими геополітичними співмешканцями, а й переконання влади та пересічних громадян по той бік нашого кордону в тому, що екстремістські сили, які беруть на озброєння питання мови і культури у виключно політиканських цілях, неминуче підривають потенціал власної етноідентичності, позаяк справжні досягнення на ниві *національної духовності, саме в силу високого рівня їх творчого потенціалу завжди мають і загальнолюдське гуманістичне спрямування.*

Якщо ж повернутись безпосередньо до проблем прикордоння, то варто зазначити, що комплекс меншовартості нічим не кращий за шовінізм імперського взірця. Як сказав би В. Гегель, це лише «своє інше» одне одного, або, простіше, два боки однієї й тієї ж медалі. І прояви такої меншовартості нашому прикордонні можуть лише нашкодити розвитку плідних транскордонним стосунків. Я маю на увазі, зокрема, неодноразове блюзнірське паплюжен-

ня безперечно видатного з художньої точки зору, пам'ятника Ш. Петефі в Ужгороді, тобто фактично у прикордонній столиці регіону, на який намагається активно впливати саме Угорщина[9].

А між тим йдеться про прояви варварства по відношенню до монументу геніального національного поета та борця з самодержавством, якого з повним правом можна назвати угорським Кобзарем, і який, до того ж, загинув під час збройної боротьби за незалежність своєї Батьківщина саме проти Російського карального корпусу, відправленого Миколою I на підтримку Австро-Угорської імперії у її діях з придушення угорської національної революції, тобто ця людина має вважатися гідною високої шани і справжніми українськими патріотами, в тому числі й Західної України.

Українське протистояння російському імперському експансіонізму

Сказане особливо важливо врахувати ще й тому, що духовна культура з вираженим патріотичним забарвленням є потужним засобом антиімперського протистояння. І тут потрібно мати на увазі, що затяті борці за надання російській мові статусу другої державної на підставі безпрецедентно великих розмірів російської меншини та кількості російськомовних громадян України, із числа російських агентів впливу та безпосередніх агентів путінських спецслужб, які нерідко перебувають у вищих ешелонах влади та бізнесу України, самі зазвичай взагалі малоосвіченими представниками декласованого люмпенства

Причому ці адепти антинаціональних шовіністичних сил, що вдаючи із себе непримиренних борців за інтереси всіх носіїв російської ідентичності в нашій державі, а також в душі останніх псевдоісторичних опусів свого кумира В. Путіна та його клеветів, з позицій відвертого квасного патріотизму, взагалі заперечуючи існування української історії та українського етносу, «бачать кожну соринку в оці» українських патріотів, але ніколи «не помічають колоди у власному оці». А між тим, на наших очах відбувається стрімкий і незворотній занепад російської мови та культури в самій путінській імперії, про який буквально волають всі неупереджені російські інтелектуали та художники (та опозиціонери режиму, вичавлені тиранічною владою за межі своєї країни).

Враховуючи це, контр шовіністична стратегія України, спрямована а збереження власної територіальної цілісності та незалежності, повинна мати одночасно симетричний і асиметричний характер. Симетричність повинна полягати в проведенні послідовної лінії у міждержавних стосунках на аналогічне ставлення до української меншини на території суміжних держав (яка, до того ж, зазвичай територіально займає прикордонні території). Зрозуміло, що у випадку з Росією, яка за наявності на її території лише за офіційними даними 2 мільйонів українців, не допустила створення жодної української школи і знищила практично всі одиничні офіційні центри культури, такі сподівання є суцільно марними[38].

І тому, звичайно, в умовах війни та окупації потрібно буквально викоринити існування на нашій території будь-яких російських та проросійських ЗМІ, які навіть під виглядом культурних програм ведуть проти України гібридну інформаційну війну на знищення. І в цьому плані можна погодитись тезою Р. Кіся, який у фундаментальній праці «Фінал Третього Риму (російська ідея на зламі тисячоліть)» зазначав: «наше порозуміння з Росією стане можливими тільки тоді, коли сама Росія відмовиться від московства і, зокрема, від таких взаємообумовлених модусів існування московства, як месіанство, експансіонізм та гегемонізм» [30, с.739].

Водночас, на тлі початку в Росії *традиційного циклу занепаду, що супроводжується процесом неминучого процесу послаблення центральної влади та наростання автономності периферії, невдовзі все одно постане проблема налагодження, як мінімум, нормальних стосунків з тими протодержавними агломераціями, які, так чи інакше, виникнуть на місці нашого одвічного геополітичного сусіда на східних кордонах*. Більше того, пошук та наступне сприяння формуванню опозиційних владі неімперських контроліт, які будуть на уламках нинішньої Росії намагатись структурувати величезний геополітичний простір, передбачає розробку та втілення цільової культурної політики України, *що має бути спрямована не на підкреслення протилежності і несумісності української та російської мови і культури, як це зазвичай буває зараз, на тлі цілком зрозумілого обурення терористичними діями Росії по відношенню до України, а навпаки, – їх історичної спорідненості*. Причому спорідненості не на побутовому рівні, де мова виступає як механізм обміну переважно інформацією банального характе-

ру, а на рівні творчо світоглядному, згідно з яким за словами видатного німецького екзистенціального націоналіста М. Гайдеггера «мова – є дім буття».

На мій погляд, така можливість існує. Адже російська культура являє собою дивний сплав імперських забобонів та ненависті до всепоглинаючої антикреативної налаштованості самодержавства, яке створило в країні атмосферу «безвременья», стосовно яких М. Некрасов висловився наступним чином: «Бывали хуже времена, но не было подлей». Саме тому попри імперську зверхність навіть найбільш видатних російських художників та мислителів, реальний злет російського мистецтва (який позитивно вплинув і на мистецтво радянське), відбувався всупереч всім чорносотенним традиціям. Інтелектуальне та естетичне протистояння культу тиранії нерозривно пов'язаною з поголівним рабством, можна знайти у творах багатьох видатних творців української культури. Як тут не згадати знамениті рядки Ю. Лермонтова: «Прощай, немытая Россия, / Страна рабов, страна господ, / И вы, мундиры голубые, / И ты, им преданный народ».

Починаючи від українця М. Петрашевського та О. Радіщева і закінчуючи О. Пушкіним, М. Лермонтовим, М. Некрасовим, О. Полежаєвим, А. Григор'євим, А. Блоком, М. Салтиковим – Щедріним, Л. Тостим, (вже не кажучи про геніальних «західників» І. Тургенєва, О. Герцена, А.Чехова М. Бердяєва, А. Бєлого) ми спостерігаємо прагнення духовний супротив чугуноголовій імператорській Росії. І це не випадково, адже уже в творчості М. Гоголя Росію суцільно «мертвих душ» показано з такою художньою силою, що за словами одного з найоригінальніших філософів «срібного віку» В. Розанова «...здрігнулась вся Росія, вся Росія сахнулась і застогнала, побачивши себе в такому відображенні»[49].

Хочу підкреслити, що без цієї традиції в сьогоднішній Росії не могли виникнути фільми, про сучасність, зокрема «Дурак», «Майор» «Левіафан», які є талановитим художнім вироком путінському людоджерству, а також поки що недосяжний для українських рок-музикантів, рівень музичної творчості Земфіри, Ю.Шевчука. А. Макаревича (двоє останніх знаходяться в жорсткій опозиції путнізму).

Більше того, багато хто з цих загальноновизнаних у світі геніїв відчував і навіть віщував неминучу територіальну дезінтеграцію та

остаточну загибель Російської імперії. Наведу лише один приклад: чи не найвидатніший російський філософ В. Соловйов ще у 1894 році у знаменитому вірші з вельми символічною назвою «Панмонголізм» відверто натякає на повну ілюзорність візантійських імперських міфів і передбачає, що нові монголи (якщо врахувати окупацію монголами стародавнього Китаю, то фактично китайці) колись обов'язково покладуть кінець споконвічним месіанським амбіціям Російської імперії, знищивши її: «Панмонголізм! Хоть имя дико, / Но мне ласкает слух оно, / Как бы предвестием великой / Судьбины Божией полно. Когда в растленной Византии / Остыл Божественный алтарь / И отреклися от Мессии / Иерей и князь, народ и царь, – / Тогда он поднял от Востока / Народ безвестный и чужой, / И под орудьем тяжким рока / Во прах склонился Рим второй. / Судьбою павшей Византии / Мы научиться не хотим, / И все твердят льстецы России: / Ты – третий Рим, ты – третий Рим. / Пусть так! Орудий Божьей кары / Запас еще не истощен, / Готовит новые удары / Рой пробудившихся племен. / От вод малайских до Алтая / Вожди с восточных островов / У стен поникшего Китая / Собрали тьмы своих полков. / Как саранча, неисчислимы / И ненасытны, как она, / Нездешней силою хранимы, / Идут на север племена. / О Русь! забудь былую славу: / Орел двуглавый сокрушен, / И желтым детям на забаву / Даны клочки твоих знамен. Смирится в трепете и страхе, / Кто мог завет любви забыть... / И третий Рим лежит во прахе, / А уж четвертому не быть».

Водночас, навіть якщо не брати до уваги нині закордонні території Кубані з її особливою, потенційно проукраїнською етноідентичністю, навіть в наш час значна кількість мешканців Белгородської, Курської та Воронежської областей, що прилягають до України, також розмовляє на діалекті української мови. Все це має стати підставою для проведення української культурно-виховної політики, яка всі роки нашої незалежності практично не проводилась. В основу цієї політики мають бути покладені не українські територіальні претензії до цих територій, а ламання міфу про Малоросію як свого роду Недоросію у свідомості самих росіян. Наведу один приклад можливості спірання на саму російську культуру в боротьбі з шовіністичним мракобіссям. У своїх літературних спогадах один з найталановитіших російських ліриків ХХ століття, А. Жигулін (який, до того ж, у молодому віці відбував покарання в

радянських таборах за спробу створення антисталінської молодіжної підпільної організації) писав про те, що своєму неповторному поетичному стилю він завдячує українській мові, яку постійно чув проживаючи до війни саме у Воронезькій області (А. Жигулін до того ж – прямий потомок поета-декабриста М. Раєвського, друга О. Пушкіна, що помер на каторзі як відомо, серед декабристів та народовольців було дуже багато українців).

У вірші «Батьківщина» поет пише не про Росію, а про свій рідний край село Підгорне: «А село звичайне південно руське.. ...В цих місцях Велика Росія переходить в Малу, і у розмовній мові і по сьогодні рівноправні і російська, і українська мови. Так я і ріс перші сім років – чуючи одночасно дві вимови ... Пристойне знання другої багатой слов'янської мови допомагає мені і зараз – у літературній, поетичній моїй діяльності». Більше того, поет тут же підкреслює, що завдяки українській мові він міг спілкуватись з українцями в ГУЛАГІ («правильна українська вимова дуже допомогла мені багато років поспіль в сибірських та колимських таборах, де було багато українців- бандерівців» [25, с.14]. (Далі у своїй автобіографії «Чорне каміння» А. Жигулін описує як декілька разів саме українці буквально рятували йому життя).

Більше того, за моїм глибоким переконанням ми просто не маємо право віддавати на поталу нинішнім путінським чорносотенцям найкращі здобутки російської культури. І справа тут далеко не тільки в кількості російськомовного населення в Україні. Головне полягає в тому, що не тільки українці за етнічним походженням внесли величезний внесок у розвиток російської російського мистецтва, філософії літератури, *а й вся українська культура фактично стала основою модерної російської духовності, а українські мислителі не тільки захистили паростки нового європейського світогляду, а й надали потужний поштовх розвитку російської літературної мови, прози, поезії, живопису, класичної музики, що згодом стали загально визнаними шедеврами світового масштабу* [77].

Саме з цього приводу ще один дослідник антиномічності російської культури, українець канадського походження М. Шкандрій у надзвичайно цікавому дослідженні «В обіймах імперії. Російська та українська література Новітньої доби» справедливо зазначає: «Починаючи з XVII ст., коли українські церковники посу-

нули в Московію і, фактично, стали керувати московським релігійним, освітнім та інтелектуальним життям, відбувалась українізація московської культури, наслідком чого стали спроби витворити спільну високу культуру на основі спільної літератури та ідеології. У XVIII ст., коли імперська Росія заходила розвивати високу культуру на основі російської розмовної мови та світської літератури, ту спільну високу культуру було піддано процесу русифікації. А проте у XVIII, а також у XIX ст. українці й далі могли претендувати на свій внесок до російської імперської культури, не зрікаючись своєї українськості. Не можна вбачити в тому, що такі письменники, як Прокопович, Капніст і Гоголь, писали російською мовою, якусь однозначну заяву про ідентичність»[65, с.66-67].

Але питання не тільки в українській етнічності багатьох видатних росіян. Важливо зрозуміти, що насправді зовсім не Петро I, а саме українські мислителі та митці «прорубали» для Росії «вікно до Європи», фактично надавши їй той антиімперський вектор духовного розвитку, завдяки якому росіяни взагалі спромоглися долучитись до європейського культурного спадку, і спираючись на який змогли пізніше створити загально визнані художні шедеври, які здобули їм світове визнання, і які, саме в силу своєї «прозахідності», притаманній не тільки «західникам», а й «слов'янофілам» не могли не знаходитись у непримиренній опозиції до традиційної імперської деспотії. Ось чому навіть у випадку перебування більшості авторів в імперській облуді, їх твори (наприклад, у Ф. Достоєвського) не могли служити ідеологічною опорою режиму, але є одними з найбільш шанованих на сучасному демократичному Заході. І в цьому плані *Україна і Росія в культурному плані справді в чомусь сіамські близнюки, а висока російськомовна надетнічна культура, як це не парадоксально, водночас є й українською.*

І тому дуже прикро, що українська контрпропаганда російській гібридності протягом багатьох років переважно зводиться до вимог заборони мови поневолювача. В подібних закликах в українських ЗМІ «першу скрипку грає» І. Фаріон, заклики якої стосовно російської мови та культури, особливо враховуючи кількість змішаних україно-російських родин, на думку неупереджених аналітиків, часто скоріше нагадують відверті провокації[60].

Нічого спільного не має з формуванням модерного патріотизму насправді архаїчне та деконсолідуюче і порошенківське пе-

редвиборче політичне гасло: «Армія. Мова. Віра» (яке невдовзі було відкинута за непотрібністю і змінено на заклики до «європейської солідарності» після проходження колишнього президента, до діяльності якого на посаді є безліч запитань, до ВР).

Але, відкидаючи пишномовні запевнення в унікальній українській релігійно месіанській елітності, не можна впадати і в іншу крайність – під приводом необхідності протистояння засиллю російському блатному шансону, зводити геніальну простоту народної культури модерного, а не просто фольклорного, типу, до її зомбуючої кітчевості та вульгарності в стилі М.Поплавського. В цьому зв'язку можна, наприклад згадати численні ремствування з приводу того, що Україна не може гідно протиставити українську «попсу» (яка насправді, люмпенізуючи молодь, сьогодні вже буває в нашому інформаційному просторі у повний зріст): «Створювати країну потрібно саме на рівні популярної культури. Необхідно створювати цей спільний дискурс, спільну тему, спільних героїв, спільний гумор саме для широкої аудиторії, а не лише елітної. Тільки попса врятує Україну»[5].

Нерозуміння всіх цих важливих речей призводить до заяв та безпосередніх заходів, начебто спрямованих на забезпечення незалежності та територіальної цілісності, які дуже нагадують гасіння полум'я пальним. Йдеться, наприклад, про ототожнення кампанії зі зносу та знищення радянських пам'ятників з реальною декомунізацією та «десовітацією» та формуванням українського патріотизму. Саме це фактично робить відомий борець за «українську Україну», В. В'ятрович, що декілька років займав посаду директора Інституту національної пам'яті при президенті України (як на мене, ця установа була створена у суто кон'юнктурних пропагандистських цілях за часів Президентства В. Ющенка). Нині ж наш трошитель радянського минулого, за якого були створені активи, які ось уже тридцять років наші можновладці не можуть докрасти до кінця, перебуває в лаві депутатів від порошенківської Європейської солідарності. Зокрема, він прямо заявляє, що завдяки знесенню 2,5 тисячі пам'ятників комуністичним вождям та радянським діячам, в Україні «практично» завершено процес декомунізації[10].

Хоча насправді доцільність подібних актів мала б сенс лише на тлі реальних досягнень з відродження України у царині економіки, демократії, української культури та мистецтва, яких, за роки не-

залежності так і не відбулось (вже не кажучи про те, що у випадку, якщо йдеться про скульптури, не позбавлені художньої цінності, то їх якраз у виховних цілях варто було б зібрати саме у Музеї Пам'яті про те, що часи, коли мистецтво слугувало ідеології, не повинні більше ніколи повернутись).

Насправді, засоби, якими діють вже «доморощені» мафіозні клани фактично з початку проголошення незалежності, цілком співзвучні з тоталітарно-комуністичними мотивами; засоби реалізації так званої ліберальної реформи відбуваються саме у режимі більшовицького «руйнування усього уцент, щоб потім...» або «червоногвардійської атаки», але вже не «проти капіталу», а, навпаки, – «за капітал».

Все це тільки підтверджує позірність протилежності тоталітарних форм комунізму та лібералізму, які, своєю чергою, цілком уживаються з реакційним путінським візантійсько-ординським етнофундаменталізмом, який якраз і займається тим, що зводить модерну національну ідентичність до ідентичності релігійно-поганської (чого тільки вартий недавно побудований «храм» Збройних сил, скоріше схожий на сатанинське капище). А про все це наші затяті борці проти радянщини і російщини чомусь не обмовляються жодним словом.

Ось чому, на мій погляд, всі заклики витравити «мову агресора» (значить і культуру) якраз породжені комплексом національної неповноцінності. В кращому разі все це породжує примітивний і архаїчний етноцентризм, глибоко ворожий завданням створення в Україні політичної нації європейського взірця і дає в руки дуже небезпечні додаткові сепаратистські козири всім ворогам України. А головне, з точки зору даного дослідження є глибоко шкідливими для забезпечення повернення прикордонних регіонів на Сході до складу нашої держави та збереження в її складі межових території на Заході.

Геополітичний вимір української міжнародної політики та проблеми прикордоння

Але чи достатньою буде реалізації описаної вище міждержавної політики посиленого культурного обміну для забезпечення не просто добросусідських, а саме дружніх стосунків з нашими на-

самперед західними візаві по той бік кордону? Адже факт залишається фактом: як було показано вище, у поточний момент мають місце недружні акти з боку кожної з сусідніх держав, в тому числі претензії на українські прикордонні території і навіть спроби втручання у внутрішнє життя України. Це відбувається як внаслідок багатолітнього економічного та духовного занепаду України під, на жаль, небезпідставним приводом, що українська влада все одно не зможе дати ради цим межовим землям, а також під приводом того, що згадані території в минулому належали до складу сусідніх держав (йдеться про Придністров'я, Закарпаття та частину Галичини).

Окрім масової роздачі румунських та угорських паспортів на Закарпатті та на Буковині до проявів антиукраїнських акцій також можна віднести регулярні вимоги окремих представників польської влади засудити національно визвольну боротьбу ОУН і УПА як дії екстремістських організацій і фактично упереджено трактувати волинську трагедію та ігнорувати етнічні гоніння проти українців підчас операції «Вісла» і навіть прийняття польським Сеймом відповідної резолюції. Більше того, періодично лунають заклики до відновлення території часів речі Посполитої, до якої входила частина нинішньої західної України, в тому числі місто Львів (!) [28].

Отже, які політичні механізми покращення ситуації потенційно існують в арсеналі нашої влади? В даному випадку йдеться не тільки про страх, як мінімум, Польщі та країн Прибалтики загрози, якщо не прямої військової агресії з метою окупації принаймні частини їх території з боку Росії, а й, як це не дивно, далекою від задовільної є сама ситуація у Європейському Союзі. Адже внаслідок вкрай негативних глобальних тенденцій, докладний розгляд яких є окремою темою [67], нинішня модель ЄС виявилась вкрай неефективною [68]. Безпосередні прояви цієї неефективності частково розглянуті і в цьому тексті. Але крім цього слід додати, що останнім часом, на тлі наростання кризових явищ, відбувається стрімка поляризація рівнів життя центру та периферії сучасного ЄС, що знайшла узаконення у так званій концепції «Європи різних швидкостей». До речі, цей концепт повністю суперечить всім раніше прийнятим програмним документам Євросоюзу в частині проголошеної в них головної мети, а саме поступового і неухильного

підвищення рівня і якості життя всіх постійних членів цього геополітичного об'єднання (між іншим, про те, що з самого початку у «архітекторів» нинішнього ЄС були цілі, докорінно відмінні від офіційно декларованих[69]). Про це ж свідчить і те, що відомий політик, экс-президент Франції В. – Ж. д'Естен, який очолив підготовку проекту європейської конституції цілком схвалив ідею фактичного поділу ЄС на країни першого і другого сорту: «В останні роки життя Жискара д'Естен виступав за "дворівневу" Європу з ядром у вигляді дев'яти держав, дозрілих для глибокої інтеграції, і висловлював думку, що "брекзит" – невелика втрата, оскільки Британія завжди "відсторонялася від більшої частини європейської політики"[6]).

Все це робить не тільки ще більш сумнівною перспективу вступу України до ЄС, а й свідчить про не меншу проблематичність якісного покращення реального геополітичного та гео економічного статусу нашої держави навіть у разі, здійснення якимось дивом конституційно оформленої заповітної мрії, – її вступу до об'єднаної Європи у якості її постійного члена. З іншого боку, намагання «економічних локомотивів» ЄС, і особливо Німеччини, що гарно поживились за рахунок своїх європейських партнерів разом із Францією уникнути відповідальності за їх подальшу долю викликає все більше неприйняття, а то й обурення, у лідерів країн-ізоїв, до яких, в тому числі, належать країни, що є нашими західними сусідами[42].

Більше того, *все сильніше проступає антагонізм між стратегією тіньових еліт, які взяли курс на знищення національних держав на користь повного утвердження транснаціоналізму, в тому числі ЄС та прагненням держав Східної Європи, що зовсім недавно отримали свою незалежність, навпаки, укріпитися у якості повноцінних політичних націй або націй держав саме класично європейського зразка.* Причому ця суперечність також посилена давнішньою традицією зверхнього ставлення європейських Австро-Угорської та Османської імперії, а також колоніальних держав – Британської та Німецької імперії та Франції до європейських же народів, що споконвіку прагнули звільнитись з-під імперського та колоніального ярма і отримати свою державну незалежність.

Ця зверхність і зневага, зокрема, проявились у розповсюдженому міфі про принципову недержавність так званих культурних

або етнонацій (в тому числі й України) по той бік від східного австрійського кордону, зокрема в регіоні Балкан. Тобто, вся територія Європи на Схід від Австро-Угорської імперії розглядалась як в кращому разі величезне прикордоння «справжньої» Європи національних держав. Зокрема, відомий канцлер Австро-Угорщини Міттерніх свого часу завив, що «Азія починається там, де Східне шосе виходить з Вени». Хоча, за великим рахунком, сам термін «Східна Європа» є некоректним та дискримінаційним, позаяк підкреслює меншовартість країн, місце розташування яких розглядалась імперськими царедворцями всіх мастей як таке собі «гуляй поле», на якому проживали недоєвропейські тубільці, що безумовно потребують батьківської імперської опіки. Насправді, в сі етноси, що вкорінились на землях цього регіону (*знов-таки, включаючи нашу державу*) знаходяться не на периферії, а в центрі Європи [78, с.89-96].

Тому зовсім не дивно, що реакція на таку, по-суті, антинаціональну політику Брюсселя, була вкрай негативною. Лідери держав насамперед Вишеградської групи, захищаючи своє право на розбудову власних політичних націй та модерних держав, все активніше почали виступати проти ідей мультикультуралізму, політкоректності і так званої гендерної рівності, які, що вже очевидно, насправді є *формою свого роду гібридного геноциду проти титульних етносів Європи і, в кінцевому підсумку, повної мусульманізації Європи*; а значить, і, фактично, прогнозованої ще О. Шпенглером загибелі Заходу, частиною якого є і Старий Світ, причому не в останню чергу цей занепад на думку видатного німецького консерватора, буде відбуватись саме у формі повного поглинання «білих» етносів «кольоровим» етнографічним декласованим сміттям (про яке О. Шпенглер також пише у роботі «Роки прийняття рішень»).

Саме за ці виступи і конкретні дії, спрямовані на захист власної суверенності, лідери країн, ще нещодавно, за традиційно зрадницької політики Заходу, перебували у стані окупованих СРСР, піддаються нещадній критиці брюсельськими можновладцями та ЛГБТ «правозахисниками», які сьогодні привласнив собі право визначати критерії західної демократії та тлумачення прав і свобод людини на загальноєвропейському рівні. Це, між іншим, не в останню чергу стало причиною вимушеного зближення тієї ж Угор-

щини з Росією, яка постійно вдає із себе щирого борця за консервативні цінності. (Провокаційні дії натовської коаліції під час політичної кризи в Югославії, які серйозно посприяли її розпаду, також є причиною, переконаний, все ж таки, тимчасової проросійської орієнтації Сербії [71]).

Втім, у нинішніх, вельми умовних, союзників путінської Росії, типу Угорщини та Чехії, також поступово наступає прозріння. Адже шовіністична за своєю суттю Російська імперія просто не може не здійснювати провокацій з метою підриву реальних національних інтересів будь якої країни. Класичний приклад «безкорисливості» дій РФ в наш час – спроба перевороту, який намагались здійснити російські спецслужби у Чорногорії у 2016 з метою недопущення вступу цієї країни до НАТО. Також можна згадати недавнє скликання термінового засідання Вишеградської групи польським прем'єром М. Моравецьким у зв'язку не тільки з диверсійними актами російський спецслужб підривом складів з боєприпасами для України у «дружній» Чехії, а й ескалації Росією ситуації в Україні і в Білорусі, а також необхідності посилення співпраці Вишеградської групи щодо зміцнення безпеки в регіоні»[43]).

Що ж до протистояння держав, що межують з нами на Заході офіційній політиці руйнування традиційних європейських цінностей, що відповідають вищим гуманістичним засадам, сформованим саме Західним світом, то тут можна згадати про заяви польських та угорських речників про готовність приймати на своїй території виключно біженців християнського віросповідання, а також плани Угорщини побудувати вже другу стіну на кордоні з Сербією з метою протистояння еміграційному тиску на балканському напрямі[58]; а також створення нею ж аналогічної перешкоди для просування фундаменталістської ісламської загрози у вигляді сотень тисяч нелегалів переважно чоловічої статі та призовного віку, що декларують себе як біженці (в Румунії засудили наміри Угорщини побудувати стіну "між державами-членами ЄС"[54]).

Показово, що невизнаний у ЄС президент вже майже приєднаної до Росії Білорусі О. Лукашенко, забезпечуючи умови для переходу західного кордону цієї країни афганськими біженцями, фактично вдається до методів гібридної війни, чим примушує до побудови аналогічної стіни на спільному з Білоруссю кордоні Польщею та Литвою. Згідно з наказом польського президента А.

Дуди у прикордонних регіонах країни оголошено надзвичайний стан [44]. Тому не дивно, що «Вишеградську групу в її нинішньому вигляді сьогодні об'єднує міграційне питання. Причому більш за все від потоку емігрантів постраждала Угорщина, що визначає її нинішню безкомпромісну позицію в цьому питанні: іммігранти з Африки та Близького Сходу йшли балканським маршрутом, а першою країною на їх шляху до Центральної Європи, перш за все до Німеччини, була саме ця країна).

Також не можна не згадати про категоричні виступи Угорщини і Польщі проти політики фактичної пропаганди так званих нетрадиційних статевих стосунків. Зокрема, прийняття в Угорщині поправок до своєї Конституції, згідно з якими в сім'ї може бути лише матір-жінка та батько-чоловік, чим фактично визнається неконституційним існування одностатевих пар із дітьми, що також захищає право дитини на самовизначення згідно зі своєю статтю при народженні, тобто фактично унеможливорює юридичну зміну статі, чого прагнуть, зокрема, трансперсони[57] (при цьому хоча в Угорщині не легалізовані одностатеві шлюби, але допускаються цивільні союзи гомосексуальних пар. Раніше вони мали право всиновити дітей як самотні люди; тепер же – будуть зобов'язані отримувати погодження в міністерки у справах сім'ї, яка публічно виступає за «традиційну модель» сім'ї). Також нещодавно був ухвалений законодавчий акт, який забороняє пропаганду одностатевих стосунків, в тому числі в школах[55]. Аналогічні процеси відбуваються в Польщі, причому, знов-таки, правлячі в нинішній об'єднаній Європі космополітичні клани позбавили шість польських міст фінансування після ухвалення ними «гомофобних резолюцій». На що, своєю чергою, вкрай негативно відреагувала польська влада [18]. Що ж української позиції, то вона носить абсолютно антиугорський та антипольську спрямованість у цьому питанні: вищезгадані законодавчі акти та спроби протидії пропаганди ЛГБТ в наших ЗМІ інакше як «скандальними» та такими, що посилюють «авторитаризм» не називають.

А між тим, за шокуючими розрахунками вже згаданого Г.Хайнзона, які він приводить у книзі «Сини і світове панування: роль терору в народженні і занепаді націй» зі 100 громадян Франції та Німеччини приблизно 70 двадцятилітніх французів та німців сьогодні повинні утримувати 30 емігрантів того ж віку які живуть на

соціальну допомогу. Таких тільки в Німеччині, на думку Г.Хайнзона, сьогодні 6 млн., і це за наявності в країні більше 2 млн. вільних робочих місць. При цьому 35% новонароджених у цій країні не є етнічними німцями, і саме цей контингент здійснює 90% тяжких злочинів [14].

З майже 18 млн емігрантів та жителів з емігрантським минулим у Німеччині майже 25% відсотків – вихідці з Азії й Африки (питома вага сімей з нащадками емігрантами складає 30%) [2, с.157]. І це в той час, коли за інформацією на 1 січня 2010 група від 50 до 64 років складала в країнах ЄС 19,1% населення, в 65–79 років – 12,7%, 80 років і більше – 4,7%. Отже питома вага громадян старше 50 років дорівнювала 36,5%. Тобто за загальної чисельності населення ЄС у 501 млн людей (2010) кількість осіб старше 50 років складає більше 180 млн. А кількість осіб старше 65 років (пенсіонерів) – більш як 87 млн чоловік (17,4%). Лідерами за кількістю людей непрацездатного віку є Німеччина й Італія – більше 20% (16,9 і 12,2 млн осіб відповідно). Водночас у Турції середній вік населення в 2010 г. дорівнював 28,8 років [2, с.148].

Більше того, згідно з прогнозами у 2050 р. чисельність осіб з так званим еміграційним тлом саме у вікових групах від 0 до 10 р. та молодь у віці 10 до 20 років у Бельгії, Німеччині, Великій Британії, Франції перевищуватиме 50% загальної чисельності населення в цих вікових групах! У цілому працездатне населення (від 15 до 64 років) у 2050 р. у Великій Європі скоротиться на 18%, а кількість людей віком більше 60 років збільшиться на 60% [2, с.154].

Також, за Г. Хайнзоном, не бажаючи годувати утриманців, які, до того ж, цього абсолютно не цінують, щороку з Німеччини в середньому від'їжджає на постійне місце проживання в англосаксонські країни, що перебувають поза зоною емігрантської навали – Канаду, Нову Зеландію, Австралію близько 150 тис. найбільш працьовитих і талановитих людей (52% молодих німців за соціопитуваннями потенційно готові емігрувати). Щорічно згадані заокеанські держави приймають з Європи більше мільйона людей. Саме цим, а також наростаючим емігрантським потоком обумовлено те, що сьогодні принцип вільного пересування робочої сили фактично реалізується у формі викачування трудових ресурсів зі Східної Європи, яке, своєю чергою, в цих країнах «компенсується» за рахунок трудової міграції з України і Росії [14].

Як відомо, в Польщі нещодавно навіть прийнято відповідний закон про максимальне сприяння і спрощення режиму працевлаштування саме українців. І це неминуче остаточно знекровлює нашу державу, яка перебуває в стані не тільки економічної, а й демографічної катастрофи, яскравим індикатором якої є не тільки зменшення народжуваності, а й збільшення смертності у працездатному віці. Зокрема з 2014 р. українців стало менше майже на 3 млн. осіб [62]. І це не кажучи про багатомільйонну армію втікачів і тих, хто не народився через війну і стрімко прогресуючі злидні, а також народиться за межами країни і буде назавжди втрачений як її громадянин [39].

Водночас тільки за останні 25 років населення Африки подвоїлося і зараз складає більше 1 млрд, а у 2050 р. воно перевищить 2 млрд. Уже до 2040 р., за прогнозами демографів, половина населення Землі у віці до 25 років складатимуть африканці. Причому майже 70% африканського населення сьогодні голодує.

За потреби для відновлення робочої сили у 250 млн емігрантів, за опитуваннями інституту Гелапа, до Європи рвонуть до 950 млн переважно молоді. На думку Г.Хайнзона, це неминуче призведе до жорстокого зіткнення ісламізованого афро-арабського світу в першу чергу з сучасною Європою, що проявлятиметься як у масовому тероризмі, так і тихій, користуючись новомодним терміном, гібридній окупації її території. У Франції мусульмани вже складають близько 10% населення, у Голландії – 6%, в Німеччині – 4%. Також очікується, що в США після 2050 р. біле, неіспаномовне населення перетвориться на меншість.

Крім того, за прогнозами німецького дослідника, який назвав Європу «континентом-лузером» і вже ставить до цих процесів як до закономірної історичної необхідності, держави Західної Європи дослівно «зжеруть» населення країн Східної Європи, включаючи Росію і, звичайно ж, Україну, жахлива демографічна катастрофа в якій і масова втеча молоді в Східну Європу і Росію остаточно доб'є нас буквально за роки. (Чого, власне, і прагнуть захвалювані речниками МВФ як «младореформатори» нинішні творці новітнього українського геноциду, позаяк це дозволить їм уникнути кримінальної відповідальності за скоєне і набуте). Загалом же, поступово припинять існування близько 40 країн[14].

До речі, і за оцінками ООН уже у 2025 р. населення південної Європи скоротиться на 8 млн осіб, а Європи Східної відповідно – на 17 млн [2, с.148]. Що, втім, лише на недовгий час продовжить агонію вже етнічно і національно знеособлених економічних важковаговиків у Західній Європі. Щодо України, то, здається, відлік вже пішов не на десятиліття, а на роки! Зокрема, він підкреслює, що першими жертвами стануть слов'янські, балтійські та балканські держави.

Причому цікаво, що радикальна зміна стратегії відновлення робочої сили в країнах ЄС хронологічно збігається із затвердженням в Європі неоліберальних цінностей. Г.Хайнзон вважає, що з кінця 80-х рр. минулого століття і до 2000 р. до Німеччини в'їхали 13 млн іммігрантів, з яких більшість – саме некваліфіковані «робітники», певна кількість яких налаштована на сите байдикування. За збереження всіх описаних тенденцій у 2050 р. в ЄС, з великою ймовірністю, радикально-релігійних прибульців у декількох поколіннях уже буде більше, ніж корінного населення! Все це призводить до безпрецедентного зростання злочинності саме за рахунок люмпенізованого фундаменталістського контингенту, для якого жодний «європейський закон не писаний». Лише один вражаючий факт: шведське місто Мальме сьогодні перетворилось на розсадник злочинності: на 359 тис. населення тут уже проживає 150 тис. мусульман, а кількість сексуальних злочинів проти жінок і дітей за останні роки збільшилось на 1472%!!! [27]

Але не тільки вишеградці, а й вся європейська периферія чинить все більш активний спротив спробам Франції і Німеччини контролювати практично всі загальноєвропейські процеси. Багато інших постійних членів ЄС також солідарні з країнами Вишеградської групи. Показником правомірності подібного висновку можна вважати, наприклад, те, що підчас свого турне країнами Східної Європи у якості емісара від ЄС, щойно обраний на посаду глави держави, нерозривно пов'язаний з кланом Ротшильдів Е. Макрон звинуватив уряди Угорщини і Польщі у зраді вже згадуваних постмодерністських цінностей та встановленні у цих країнах націоналістичної диктатури. Окрім критики консолідованої політики «закритих дверей» для так званих біженців з Близького Сходу, французький лідер закликав до реформування Європейського ринку праці і припинення «соціального демпінгу» – залучення в

Західну Європу східноєвропейської робочої сили, яку насправді, задля отримання надприбутків, активно використовує великий капітал західноєвропейських країн, з яким нерозривно пов'язаний сам Е. Макрон.

Насправді ж реальна мета полягала у спробі Е. Макрона «зруйнувати в ході візиту єдність новосформованої опозиції, у першу чергу Вишеградської групи, до офіційного брюсельського курсу на послаблення національних держав. Французький лідер демонстративно не поїхав до Польщі та Угорщини, але постійно публічно критикував позицію цих країн у ході турне.... Макрон начебто досяг успіху під час візиту: єдність Вишеградської четвірки зруйнована, виборцям можна показати, що ринок праці в Європі став більш захищеним. Але Польща та Угорщина, яких французький лідер не лише публічно критикував, а й демонстративно не включив до маршруту візиту, тільки посилили свою рішучість протистояти ЄС та Макрону. Якщо згадати, що опозицію до цієї ініціативи складають дев'ять країн, то основна боротьба ще попереду». При цьому «Президент Франції Еммануель Макрон намагається розбити єдність Вишеградської четвірки, пробуваючи повернути до своїх глобалістських цілей Чехію та Словаччину» [35]. З іншого боку, той же Е. Макрон запропонував свій план реформування самого ЄС, примітною рисою якого є, знов-таки, посилення монополізму наддержавних інститутів та більш кулуарне прийняття рішень на «вищому» за національні держави рівні. А це також шкодить країнам, громадяни яких не хочуть втрачати свою саме національну ідентичність. І саме тому «вивчення плану Макрона стосовно ЄС викликає ряд серйозних занепокоєнь щодо сприйняття такого плану у Східній та Центральній Європі» [63].

Апофеозом цієї фактичного цькування стала заява відомого прихильника космополітичного глобалізму, фінансового спекулянта міжнародного масштабу Дж. Сороса, який «назвав прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана та главу правлячої партії Польщі Ярослава Качинського внутрішніми ворогами Євросоюзу, які захопили владу у своїх країнах»[31]. *Все це буквально штовхає європейські країни, які намагаються не зникнути назавжди з політичної карти світу, в обійми до В. Путіна, який на словах проголошуючи ті ж цінності, насправді влаштовує справжній геноцид проти населення власної країни, про що*

яскраво свідчить нинішня безпрецедентна смертність на її території.

Ось чому, звинувачуючи Угорщину та інші країни Східної Європи у співробітництві з Росією не варто забувати про так звану традиційну орієнтацію Франції і Німеччини на Росію, в її нинішньому вигляді (причому йдеться про потуранню агресору проти України практично всіх різномасштабних політичних сил в обох країнах). Водночас, враховуючи ж безпрецедентну підтримку тими ж Е. Макроном та А. Меркель В. Путіна за одночасного очевидного нехтування безпекою України, можна припустити що в цілком озорій перспективі існує ймовірність того, що країни Вишеграду все рідше почнуть відходити від проросійської орієнтації на користь регіональної солідарності та спільному об'єднанню у окремих геополітичний союз, в якому гідне місце потенційно може зайняти Україна (звичайно, лише за умови, що в нашій країні при владі будуть знаходитись справжні національні еліти).

І нарешті, особливо на тлі безпрецедентно цинічного втручання Росії у внутрішні справи європейських держав нашого ближнього зарубіжжя, слід наголосити на існуванні дуже серйозних історичних фактів, які свідчать, що в минулому Україна та суміжні країни були «товаришами по нещастю», однаково потерпаючи як від глобального фінансово-лихварського паразитизму, так і від російського імперського гегемонізму, що безсумнівно може стати переконливою підставою для відмови від будь-яких територіальних претензій завдяки взаємній консолідації на ґрунті протистояння неоліберальним, та лише позірно протилежним їм, реакційнофундаменталістським спробам демонтажу національної держави як такої.

Тут можна згадати діяльність Росії у якості «жандарма Європи», коли російські каральні загони топили в крові угорську національно визвольну революцію 1848 року, а воєнний супротив угорців активно підтримали поляки, повстання яких 1830 року (як і численні виступи українського народу проти імперської політики закріпачення) також були жорстоко придушені царським урядом. Як відомо в той час Польща, знов таки подібно до України, була насильницьки включена в склад Російської імперії.

Вже не кажучи про угорське антирадянське повстання 1956 р., чеську «весну» 1968 р., яка також закінчилась вводом у країну ра-

дянських танків, та спроби Польщі позбавитись від ярма соціалізму мирним шляхом, бодай хоча б послабити міцні обійми «радянського визволителя». Також можна пригадати синхронні виступи польської солідарності та угорських націоналістів уже у 80-ті роки минулого століття, які, підриваючи цілісність створеного Сталіним за підсумками Другої світової війни «соцтабору», тим самим допомагали Україні, вийшовши зі складу СРСР нарешті отримати власну, визнану на світовому рівні, самостійність.

Безумовно сприяє польській підтримці Україні той факт, що вже неодноразово проголошений російськими чорносотенцями у якості надмети остаточного «збирання руських земель» «примус до миру», у разі успішної реалізації цього наміру повної окупації нашої країни, дозволить російським військам підійти впритул до польських кордонів та перетворить зону українського прикордоння на плацдарм для неперервних провокацій проти тієї ж Польщі та інших країн членів ЄС та НАТО.

Останнім часом В. Путін черговий раз вдався до інтерпретації, точніше безпрецедентної фальсифікації історії Другої світової війни. Дійшло до того, що намагаючись обілити відомий пакт між нацизмом і сталінізмом 1939 року, саме з подачі нинішнього російського тирана прийнято спеціальний закон, який забороняє прирівнювати агресивний сталінський режим до нацистського у процесі спільного розв'язування ними Другої світової війни[59]. В той час як ця спільна відповідальність нацистського та радянського тоталітаризмів, які безумовно разом повинні у цьому безпрецедентному за страшними наслідками воєнному злочині, в тому числі окупації Польщі (а згодом і знищення сталінськими спецслужбами польської військової еліти в Катині) загальновизнані українськими істориками).

І навпаки, В. Путін звинувачує у сприянні початку світової воєнної катастрофи саме Польщу, що не може не викликати справедливого обурення: «Путін висловив думку, що Польща сама була агресором, коли восени 1938 захопила частину Чехословаччини. У відповідь прем'єр Польщі Матеуш Моравецький заявив, що Путін свідомо намагається оббрехати Польщу. Політик наголосив, що СРСР на початку Другої світової війни був агресором, а Йосип Сталін – союзником Адольфа Гітлера. Такі заяви викликали деяку напруженість у російсько-польських відносинах» [7]. З цього приво-

ду відомий російський історик Другої світової війни Б. Соколов справедливо зазначає: «...можна припустити, що в зв'язку з прийдешнім 80-річчям Перемоги російсько-польська війна історичної пам'яті про Другу світову війну буде тільки загострюватися, оскільки Польща стає головною мішенню російської історичної пропаганди примітивно імперського духу» [51].

Що ж до післявоєнного створення на території Східної Європи Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ), то навіть російські автори вимушені визнати і те, що ще більше посилило міжетнічну конфліктогенність у цьому регіоні, позаяк політичні режими, що були насажені в усіх країнах, які потрапили в цю зону окупації, мало чим відрізнялись від самого сталінського режиму, який будь-які прояви національної свідомості розглядав як «підступи буржуазного націоналізму» [79, с.117].

Не можна не згадати, про непогодження польських експертів з версією загибелі літака у 2010 року під Смоленськом від помилки пілота і заяв щодо великої ймовірності терактів на борту літака, що призвело до загибелі практично всієї польської урядової команди, на чолі з президентом Л. Качинським, що летіла на вшанування жертв сталінських розстрілів польської військової еліти [53].

Нарешті, аж ніяк не сприяють покращенню польсько-російських відносин і недавні хакерські атаки з боку все тієї ж Росії проти польських депутатів та членів уряду. Все це призвело до того, що на думку багатьох аналітиків «Варшава може стати лідером фронту країн Центрально-Східної Європи проти російської агресії». Більше того, «правої рука польського президента з питань міжнародної політики К. Щерський, нещодавно назвав «відсутність Варшави за столом переговорів в українському питанні після агресії Росії в 2014 році "найбільшою геополітичною катастрофою" Польщі після розпаду соцтабору наприкінці 1980-х років. Причому провину за це він поклав на попередню польську владу, підкреслюючи, що зараз офіційна Варшава має надолужувати згаяне» [1].

Безумовно спростовує міф про Росію у якості споконвічного прихильника незалежності східноєвропейських країн й історичний факт включення після Другої світової війни всієї Східної Європи у склад тоталітарного «соцтабору» та жорстоке придушення за допомогою використання окупаційних збройних сил всіх спроб

народного опору позбутися радянського гегемонізму в Східній Німеччині, Чехословаччині, Угорщині, Польщі, країнах Прибалтики. Крім того, сталінський режим виступав і проти створення незалежних та самостійних держав на Балканах, зокрема вступив у жорсткий конфлікт з Югославією, яка не хотіла визнавати гегемонії СРСР. Про те, що історична пам'ять зберігає упередженість щодо подібної імперської політики свідчить недавній виступ Президента Польщі А. Дуди, в якому він розглядає агресію Росії проти Грузії та України в контексті споконвічного російського імперіалізму[16].

Отже, на мій погляд, існують і повинні активно використовуватись українською дипломатією та можновладцями у процесі проведення своєї міжнародної політики підстави для максимального зближення України навіть з нині найбільш проросійськи налаштованою Сербією. Адже в реальності і по відношенню до цієї країни, і Болгарії, яку російські імперці завжди виставляють жупелом своєї буцімто безкорисної європейської політики, і інших балканських країн, царський уряд завжди проводив лицемірну політику реалізації своїх імперських інтересів під прикриттям панславістських та інших міфів про єдине прагнення захистити суверенітет всіх цих країн[76]. Насправді заради своїх імперських амбіцій Росія завжди зраджувала і зраджуватиме будь-яких своїх союзників (як це нещодавно сталось з Арменією у її конфлікті з Азейбаржаном).

Напроти, спільний історичний ґрунт народів Східної Європи якраз існує саме з нашою державою. В тому числі і з балканськими народами, які століттями вели боротьбу за свою незалежність відразу проти трьох європейських імперій, влада яких стравлювала представників різних етносів за «старим як світ» принципом «розділяй і владарюй», реалізація якого призвела до стану, який описується відомою формулою «Балкани – порохова діжка Європи».

Ще більшою мірою сказане стосується країн Прибалтики, які також побували під російсько імперською, а потім імперіорадянською окупацією, а зараз постійно перебувають під загрозою не тільки воєнних провокацій, а й можливого вторгнення російських окупаційних військ. Вже не кажучи про новий вид гібридної війни, організований путінським прихвостнем О. Лукашенко, а саме намагання організувати ворожі проникнення біженців з Афганістану

через державні кордони на територію не тільки країн Прибалтики, але тієї самої Польщі.

Вельми показово, що нинішні російські дослідники ремствують з приводу недостатньої уваги з боку Росії до Вишеградської групи країн, з приводу того, що «...сьогодні можна з впевненістю констатувати, що Вишеградська четвірка стала найбільш успішним проектом у постсоціалістичній частині Європи. В її діяльності були періоди спаду та піднесення, в ній ще йдуть гострі дискусії та зберігаються ті чи інші протиріччя, але всі вони поступально долаються, перетворюючи «четвірку» у регіональний форум, та центр притягання інших країн регіону». [8, с.559]. І саме тому Україна повинна в даному питанні діяти на випередження, зробити все, щоб перетворити пресловуту «четвірку» на «п'ятірку» потужного геополітичного союзу, потенційно здатного ініціювати та очолити справді ефективне реформування всього Євросоюзу.

Отже, наголошую: враховуючи можливе кардинальне переформування Євросоюзу або, у випадку нездатності радикально реформуватись його дезінтеграцію, уже в недалекому майбутньому Україна може і повинна знайти спільну мову зі своїми західними сусідами на ґрунті не просто добросусідства, а об'єднання з метою протидії всім світовим антинаціональним імперським проявам. Тим більше, що на тлі глобальних небезпек, що насуваються на людство аргумент про, те що тільки єднання та спільне виживання насамперед країн спільної історичної долі набагато важливіше аніж розбрат, що породжує взаємні територіальні претензії, та свідоме роз'ятрювання так званих травм історичної пам'яті, неминуче буде набувати все більшої переконливості.

Проведений аналіз переконливо свідчить, що проблема прикордоння має надзвичайно важливий, в тому числі і всесвітньо-історичний, і навіть стадіально-цивілізаційний контекст, врахування якого є запорукою успішного вирішення Україною завдання збереження власного суверенітету та територіальної цілісності.

Використана література

1. Банахевич Ю. Польша – у грі. На українському напрямі, проти Росії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3235284-polsa-ugri-na-ukrainskomu-naprami-proti-rosii.html>
2. Большая Европа. Идеи, реальность, перспективы. М.: «Весь мир», 2014. 704 с.
3. Бульвінський А. Українські воєнні втрати у XVII ст.: європейський контекст Проблеми всесвітньої історії : науковий журнал. 2018. No 1(5). С. 52-64.
4. Безопасность Европы. М.: «Весь мир», 2011. С. 408.
5. Вишницька А. «Тільки попса врятує Україну». URL: https://zaxid.net/tilki_popsa_vryatuye_ukrayinu_n1365900
6. Від Covid-19 помер експрезидент Франції Жискар д'Естен. Ідеолог сильного ЄС і друг Москви. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55169878>
7. В Росії заборонили ототожнювати дії КСРП та нацистської Німеччини. Прийнятий закон також забороняє публічно заперечувати роль "радянського народу" у розгромі нацистів. URL: https://lb.ua/world/2021/07/01/488313_rosii_zaboronili_ototozhnyuvati_dii.html
8. Вышеградская Европа: откуда и куда? два десятилетия по пути реформ в Венгрии, Польше, Словакии и Чехии. М.: «Весь Мир», 2010. 568 с.
9. В Ужгороді невідомі одягнули на пам'ятник Петефі брудне лахміття (ФОТО). URL: <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/272130>
10. В'ятрович: в Україні декомунізація фактично завершена. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29032010.html>
11. Геополітика: Підручник. К.: МАУП, 2004. 296 с.
12. Глава МЗС Румунії назвав "нормальною практикою" видачу українцям румунських паспортів URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2380443-glava-mzs-rumunii-nazvav-normalnou-praktikou-vidacu-ukraincam-rumunskih-pasportiv.html>
13. Гомон Д. У Європі не існує жодної країни без сепаратизму. Історії земель, які роками мріють про незалежність. URL: https://espresso.tv/article/2017/10/04/yevropeyskyu_separatyzm

14. Гуннар Хайнсон «Сыновья и Мировое Господство. Террор при росте и падении Наций». URL: <http://www.budyon.org/gunnar-heinsohn-sohne-und-weltmacht-terror-im-aufstieg-und-fall-der-nationen/>

15. Диалекты французского языка. URL: <https://www.cia-france.ru/blog/culture-french-traditions/%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%83%D0%B7%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5-%D0%B4%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%8B/>

16. Дуда: Росія – не нормальна держава, а держава-агресор. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/05/26/7295000/>

17. Европа перемен: концепции и стратегии интеграционных процессов. М.: Крафт, 2006 349 с.

18. Єврокомісія відмовила у фінансуванні гомофобним містам у Польщі. URL: <https://www.dw.com/uk/%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%96%D1%8F-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0-%D1%83-%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%96-%D0%B3%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%84%D0%BE%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BC-%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BC-%D1%83-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%89%D1%96/a-54370025>

19. Европейцы все чаще выбирают жить в одиночестве и без детей. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2018/07/6/7084023/>

20. Евростат: почти четверть населения ЕС – на грани бедности. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2018/10/16/7088257/>

21. ЕК: суммарный госдолг зоны евро впервые в истории превысит в 2020 году 100% ВВП. URL: <https://tass.ru/ekonomika/9921105>

22. Еремина Н. Этнотерриториальные проблемы стран Европейского союза. Учебное пособие. СПб: Изд-во С.-Петербур. Ун-та, 2009. 190 с.

23. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text

24. Єрмоленко В. «Ми би не називалися Україною, якби не коза-

ки» – історик Сергій Плохій. URL: <https://hromadske.ua/posts/mi-bi-ne-nazivalisya-ukrayinoyu-yakbi-ne-kozaki-istorik-sergij-plohij>

25. Жигулин А. В. Чёрные камни. М.: Кн. палата, 1989. 240 с.

26. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

27. Захваченный город Мальме: Где же ты, «златовласая девчонка»? URL: <https://nk.org.ua/p/gde-je-tyi-zlatovlasaya-devchonka-00254842>

28. У Польщі вимагають від України каяття за Волинь. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2015/10/28/148670/>

29. «Кіно, яке не змогло»: 10 відгуків про фільм «Крути 1918». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vidguky-pro-film-kruty-1918/29775104.html> 31.

30. Кісь Р. Фінал третього Риму (Російська місяньська ідея на зламі тисячоліть). Львів: Інститут народознавства НАН України, 1998. 744 с.

31. Ковальова Д. Сорос назвав Орбана і Качинського внутрішніми ворогами ЄС, які захопили владу у своїх країнах. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/orban-i-kachinskiy-ce-vnutrishni-vorogi-yes-dzhordzh-soros-v-interv-yu-50106261.html>

32. Комарова О., Петрук О. Найбагатші та найбідніші регіони України: рейтинг за розмірами доходів. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/reityng-regiony-ukhainy-naybagatshy-naybidnishy/30805606.html>

33. Коропецький І. – С. Дещо про минуле, недавнє минуле та сучасне української економіки. К.: Либідь, 1995 228 с.

34. Куриляк М. Еволюція концепції «Європи регіонів» у рамках регіональної політики ЄС. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/140685/10-Kurylyak.pdf?sequence=1>

35. Куроп'ятник О. Битва за ринок праці в Європі та інтриги Макрона. URL: <https://www.mfaua.org/uk/publications/bytva-zarynok-pratsi-v-ievropi-ta-intryhy-makrona>

36. Марусик Т. Впродовж не одного століття Франція була і залишається піонером послідовного запровадження твердої мовної політики. URL: https://zn.ua/internal/yazykovoje_zakonodatelstvo_i_yazykovye_otnosheniya_vo_frantsii_vzglyad_skvoz_veka-1.html

37. Мілашовська О. Прикордонний регіон як об'єкт досліджен-

ня регіональної економіки. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=173>

38. На Форумі ООН озвучили цифри: у Росії – 2 мільйони українців і жодної української школи. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2829517-na-forumi-oon-ozvucili-cifri-u-rosii-2-miljoni-ukrainciv-i-zodnoi-ukrainskoi-skoli.html>

39. Поживанов В. Коли еміграція стає евакуацією. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28101857.html>

40. Попович З. Закон про освіту: куди заведуть мовні пристрасті на Закарпатті. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-41252966>

41. Посібник «Транскордонне співробітництво». Київ, видавництво «Крамар», 2011, 259 с.

42. Прем'єри Угорщини, Чехії, Словаччини і Польщі не погодились з квотами ЄС. <https://www.rbc.ua/ukr/news/strany-vyshegradskoy-gruppy-obvinili-evrosoyuz-1490787180.html>

43. Прем'єр Польщі скликав термінове засідання Вишеградської групи через РФ. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/04/26/novyna/polityka/premyer-polshhi-sklykav-terminove-zasidannya-vyshehradskoyi-hrupy-cherez-rf>

44. Прищепя Я. Польща запровадила надзвичайний стан на кордоні через мігрантів. URL: <https://suspilne.media/167875-u-veresni-obse-zafiksuvalo-najbilse-obstriliv-na-donbasi-z-lipna-2020/>

45. Размер внешнего долга и государственного долга Европейского Союза. URL: <https://take-profit.org/statistics/government-debt-to-gdp/european-union/>

46. Регламент Европейского Парламента і Ради (ЄС) № 1059/2003 від 26 травня 2003 року про встановлення спільної класифікації територіальних одиниць для статистики. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-03#Text

47. Редіх Е. Які великі російські компанії працюють в Україні. URL: <https://biz.censor.net/r3249308>

48. Ригерт. Б. Комментарий: Европа регионов – это не выход. URL: <https://www.dw.com/ru/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B9-%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2-%D1%8D%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B5-%D0%B2%D1%8B%D1%85%D0%BE%D0%B4/a-41064798>

49. Розанов В. Загадка Гоголя... URL: http://dugward.ru/library/rozanov/rozanov_zagadki_gogola.html

50. Саррацин Т. Германия : самоликвидация. М.: Рид. Групп, 2012. 400 с.

51. Соколов Б. Говоримо про Другу світову, думаємо про сучасність. Біда в тому, що без імперської брехні Росія в її нинішньому вигляді просто не може існувати. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety/govorymo-pro-drugu-svitovu-dumayemo-pro-suchasnist>

52. Тихий С. «Кіборги»: Враження, яке «не збігається». Але то лише спочатку. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2374707-kiborgi-vrazenna-ake-ne-zbigaetsa-ale-to-lise-spatku.html>

53. Смоленська авіакатастрофа: у Польщі розповіли нові подробиці. Повний текст читайте тут: URL: <https://glavcom.ua/news/smolenska-aviakatastrofa-u-polshchi-rozpovili-novi-podrobici-696200.html>

54. Стіна від мігрантів на кордоні Угорщини та Румунії матиме довжину в 70 км. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2015/09/17/7038384/>

55. Супрун О. В Угорщині набрав чинності скандальний закон про "пропаганду" ЛГБТ. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-uhorskyi-parlament-odnostatevi-pary/31002040.html>

56. Три балканські країни скасують прикордонний контроль. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3289829-tri-balkanski-kraini-skasuut-prikordonnij-kontrol.html>

57. Угорський парламент ухвалив закон, який унеможливило всиновлення дітей для одностатевих пар. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1935445-v-ugorschini-nabrav-chinnosti-skandalniy-zakon-pro-propagandu-lgbt>

58. Угорщина збудує другу стіну на кордоні з Сербією. URL: <https://www.dw.com/uk/%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%83%D1%94-%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%B3%D1%83-%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BD%D1%83-%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%96-%D0%B7-%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B1%D1%96%D1%94%D1%8E/a-37740003>

59. У Росії забороняють порівнювати роль сталінського СРСР і гітлерівської Німеччини в Другій світовій війні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosija-srsr-nacisty-zaborona-porivnyannya/31239577.html>

60. Фаріон: На якому г*ні виросла російська мова? URL: <https://www.pravda.com.ua/photo-video/2012/06/18/6966949/>

61. Хожайнова В. Румунія хвилюється за майбутнє нацменшин в Україні через закон про освіту. URL: <https://suspilne.media/10695-rumunia-hviluetsa-za-majbutne-nacmensin-v-ukraini-cerez-zakon-pro-osvitu/>

62. Шаправский Р. Зажили по-новому: как обнищали украинцы за три года. URL: <https://realist.online/article/zazhili-po-novomu-kak-izmenilis-dohody-ukraincev-za-tri-goda>

63. Шапран В. Жити по-французьки: чому реформи Макрона збільшують ризики для ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/10/31/7072950/>

64. Шевченко О. Подвійне громадянство: як це працюватиме і чи працюватиме взагалі? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rnbo-i-podviyne-hromadianstvo/31142274.html>

65. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська література новітньої доби. К.: Факт, 2004. 496 с.

66. Шморгун О. Адміністративно-територіальна реформа державної влади як чинник розвитку та вдосконалення інститутів громадянського суспільства. URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/184/1/Shmorhun%20_%20Tretya%20khvylya%20demokratyzatsiyi.pdf

67. Шморгун О. Всесвітньо-історичні тренди розвитку людства: порятунок чи катастрофа?! Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал, 2018. №2 (1). С. 17-37.

68. Шморгун О. Євроінтеграційний курс України: перспективи та застереження. Зовнішні справи. 2020. № 4. С. 12–20.

69. Шморгун О. Європейська національна політика як елемент геополітики // Філософія фінансової цивілізації: людина в світі грошей. К.: ДВНЗ Університет банківської справи», 2016. С. 109-119.

70. Шморгун О. Демографічна катастрофа як чинник глобальної воєнної загрози. Частина 1. Інформаційно-аналітична газета «Контраст». URL: <http://www.kontrast.org.ua/news/2592.html>

71. Шморгун О. Демографічна катастрофа як чинник глобаль-

ної воєнної загрози. Частина 2. URL: Інформаційно-аналітична газета «Контраст». URL: <http://www.kontrast.org.ua/news/2591.html>

72. Шморгун О. Крах традиційної партійної системи у Франції та політичне протистояння на початку XXI століття // Суспільно-політичні процеси. 2020. № 2 (16). С. 219-275.

73. Шморгун О. Місцеве самоврядування к основа європейської моделі громадянського суспільства // Історичний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи. Збірник наукових праць. К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії», 2012. С.165-191.

74. Шморгун О. Модерні етнонаціональні процеси: потенціал антикризового розвитку України Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал. №2. 2016. С.30-49.

75. Шморгун А. Религиозно-мировоззренческие парадигмы Востока и Запада в контексте стадияльно-цивилизационной типологии: поиск духовной альтернативы // Цивилизационная структуры современного мира. Цивилизации Востока в условиях глобализации. Книга II. Китайско-дальневосточный цивилизационный мир и африканская цивилизационная общность. Глобальные трансформации и уроки для Украины. К.: Наукова думка, 2008. С. 367-530.

76. Шморгун О. Перша світова війна: витоки і наслідки (всесвітньо-історичний контекст) Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал. – № 2(8).2019. С.10-55.

77. Шморгун О. Солідаристсько-корпоративна парадигма антикризового розвитку України // Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку. К.: Інститут європейських досліджень НАН України, 2010. С. 389-403.

78. Шморгун О. Суспільно-політичний дискурс міжнародних проблем Європейського континенту // Україна в Європі: контекст міжнародних відносин. К.: Фенікс, 2011. С.76-100.

79. Юго-Восточная Европа в эпоху кардинальных перемен. М.: Издательство «Весь Мир», 2007. 352 с.

80. Ясь О.В. УКРАЇНА, НАЗВА Енциклопедія історії України: Україна – Енциклопедія історії України: Україна –Українці. Кн. 1. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S

&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=1.%201

81. Heinsohn G. Söhne und Weltmacht: Terror im Aufstieg und Fall der Nationen). Zürich: Orell Füssli Verlag, 2003. 189 S.

Shmorgun O.

**Problems of border relations in the policy of nation states
(means of resistance to separatism and annexation)**

In contrast to the vast majority of publications on border issues with their mostly applied approaches, the proposed article analyzes the mechanisms of cross-border cooperation and cross-border conflicts at the level of world history. To this end, a set of climatic, geographical (physical and political), demographic components that determine the place and time of origin, as well as the size of the area of each state, and finally the mentality of ethnic groups that act as statesmen.

The functional features of the border in different sizes of states are determined, as well as additional specific features of border areas that arise in modern nation-states simultaneously with the formation of national markets and the basic principles of modern Western democracy.

A separate fragment of the study is devoted to refuting the imperial chauvinistic and reactionary defeatist myths about the alleged fundamental statelessness of the Ukrainian mentality and, moreover, the inability of the Ukrainian people to create a political nation and nation-state of the modern model.

Also in line with the European integration course proclaimed even at the level of our Basic Law, the concept of "Europe of the Regions" is analyzed in detail. It is proved that the idea of "four spaces", which is the basis of this approach, contradicts the basic documents of the European Union, which declare the strengthening of state sovereignty of all permanent members of the Commonwealth, and if its further implementation real national interests.

It is proved that the main reason for such a destructive course is the liberal – totalitarian orientation towards global transnationalism, which is professed by the shadow financially parasitic clans that stand behind the facade of the Brussels bureaucracy. Hence the growing opposition to

the hegemons of the European Union – Germany and France from the artificially created European periphery and, above all, the Visegrad countries.

It is shown that the rejection by the leaders of Eastern Europe, including Ukraine's geopolitical neighbors, of neoliberal concepts of multiculturalism, political correctness, and gender equality is due to their incompatibility with the fundamental traditional European values of a strong family. Since the formation of a full-fledged political nation on the basis of the titular Ukrainian ethnos is the main prerequisite for real reforms in Ukraine, it is advisable to strengthen Ukraine's orientation towards closer cooperation with the Visegrad countries; especially against the background of probable further crises in the European Union itself, due to the continuation of the course to create not a union of independent states, but the same "United States of Europe".

The concept of cultural counteraction to the hybrid aggression of Russian imperialism has been developed, as well as economic, political, cultural and geopolitical mechanisms of deepened integration with neighboring countries in western Ukraine have been formulated.

Key words: *border issues, nation and region, territorial dimensions of the state, cross-border cooperation, mechanisms of Ukraine's integration into the EU*